

JÁNOSI CSONGOR

ERDÉLYI MAGYAR DISSZIDENCIA
A KOMMUNISTA RENDSZERBEN

VISKY ÁRPÁD SZÍNMIKÉSZ (1940–1986)*

A tanulmányt egy definícióval és egy megállapítással indítom. Először is ki a disszidens? Roy Medvedev megfogalmazása szerint a disszidens olyan személy, aki nem ért egyet az adott társadalom ideológiai, politikai, gazdasági és erkölcsi alapjaival, de nem csupán másként gondolkodó, hanem ezt ki is fejezi a *nyilvánosságban*, vagyis nem csupán a családban vagy a legközelebbi barátok meghitt körében.¹ Hogyan lehet összefoglalva jellemezni az 1980-as évek erdélyi magyar másként gondolkodóit? Úgy tűnik, a Cs. Gyimesi Éva² által megfogalmazottak állnak a legközelebb az igazsághoz, miután olyan többé-kevésbé magányos vagy csoporttá tömörült tudatos ellenállókról, ellenzékiekről beszél, akik nem tekinthetők *ártatlan* embereknek, *áldozatoknak*, miután önként kötelezték el magukat valamely eszmerendszer, világszemlélet, hit, vallás mellett, és vállalták véleményük és tetteik következményeit: a követést, lehallgatást, házkutatást, publikálás letiltását, fegyelmi büntetést, intézményből való eltávolítást, és adott esetben a verést és börtönbüntetést. Mindezt úgy, hogy közben tudatában voltak annak: az általuk elérhető maximális eredmény valójában csak az lehet, hogy folyamatosan felhívják a figyelmet a diktatúrabeli jogsértésekre.³

* A tanulmány alapját képező kutatást az MTA Domus szülőföldi ösztöndíj 2020. évi pályázata és a Balassi Intézet – Bukaresti Magyar Intézet támogatta.

¹ Roy Aleksandrovich Medvedev (1925–), emberi jogi aktivista, disszidens, orosz politikai író. L.: MEDVEDEV, Roy Aleksandrovich – SHRIVER, George: *Let History Judge. The Origins and Consequences of Stalinism*, Oxford University Press, Oxford, 1989; MEDVEDEV, Roy Aleksandrovich – OSTELLINO, Piero – SAUNDERS, George: *On Soviet Dissent*, Columbia University Press, New York, 1980.

² Cs. Gyimesi Éva (1945–2011), nyelvész, egyetemi tanár, irodalomtörténész és közíró, a romániai magyar emberi jogok szószólója. Tevékenységéről L.: COURAGE – *Cultural Opposition. Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries* című nemzetközi kutatóprogramban végzett kutatások, melyet a Horizont 2020, az Európai Unió Kutatási és Innovációs Keretprogramja támogatott a 692919. számú támogatási szerződés keretében. Pontosabban az itt található gyűjteményeket, COURAGE Registry, s.v. „Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár Cseke-Gyimesi Éva gyűjteménye”, írta JÁNOSI Csongor, <<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n25187?hu>>, doi: 10.24389/25187; illetve COURAGE Registry, s.v. „Cseke-Gyimesi Éva ad-hoc gyűjtemény a CNSAS-ban”, írta JÁNOSI Csongor; <<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n45705?hu>>, doi: 10.24389/45705 (letöltve: 2020. 10. 10.).

³ L.: Cs. GYIMESI ÉVA: *Szem a láncban. Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába*, Korunk – Komp-Press, Kolozsvár, 2009, 31. p.

Az erdélyi magyar civil ellenzékiesség az 1980-as évek elején kezdett erőteljesebben megnyilvánulni, elsősorban kis értelmiségi csoportok tevékenységével, akik az erdélyi városokban és Bukarestben működtek. Leghangosabbnak a nagyváradi *Ellenpontok* szamizdat és szerkesztői, az irodalomtörténész Cs. Gyimesi Éva és Szöcs Géza költő ellenzéki kulturális tevékenysége, a Limes kör, továbbá a kolozsvári *Kiáltó Szó* szamizdat bizonyultak.⁴ A korabeli erdélyi magyar civil ellenzékiesség gerincoszlopát képező ügyek mellett, más, egyéni ellenzéki megnyilvánulásokra is sor került. A kolozsvári egyetemen végzett és az itteni értelmiségi környezetben szocializálódott kortárs magyar költőkkel és írókkal közeli baráti kapcsolatban álló Visky Árpád színművész életútja is idetartozik.

Az alábbi vívódással, botlásokkal, lázadással tűzdelt történet az erdélyi kisebbségi magyar értelmiségi útkeresése a romániai kommunista rendszerben. Megírását a bukaresti Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárában Visky Árpád nevén őrzött 10 kötetnyi megfigyelési-adatgyűjtő-, illetve 5 kötetnyi bűnügyi dosszié tette lehetővé. A 2018. évi kutatás során a szaklevéltár illetékes referense nem tájékoztatott a Visky Árpádhoz köthető hálózati anyagok meglétéről, és a későbbi feldolgozást tovább nehezítette a megvizsgált iratanyag digitális példányainak szokatlanul erőteljes anonimizálása, mely némileg példátlanul a magyar nyelvű szövegekre is kiterjedt. A titkosszolgálati görbe tükör ellensúlyozásául, miután *a célszemély* szakmai tevékenységének rekonstruálását nem tette lehetővé, a korabeli erdélyi magyar és magyarországi sajtóanyagok áttekintéséhez és feldolgozásához folyamodtam.

A pályakezdő színész. Az első sepsiszentgyörgyi időszak (1963–1965)

Visky Árpád Székelyvéckén, 1940. július 8-án született, mostohaapja Zoltán fényképész, édesanyja Erzsébet tisztviselő volt. Egyetlen lánytestvére, Ibolya 1946-ban született. Elemi tanulmányait követően a marosvásárhelyi Bolyai Líceumban tanult, majd 1959 és 1963 között a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet⁵ dramaturgia szakán képezte tovább magát.⁶

Színészi munkássága a korabeli sajtóban 1962-től mérhető. A színművészeti intézet régi hagyományos vizsgaelőadásán Szigligeti Ede *Liliomfi* című

⁴ L.: JÁNOSI Csongor: Disidența maghiară ardeleană în anii 1980. Forme de exprimare: samizdat, atitudine individuală, cerc științific subteran, *Anuarul IICCME*, vol. XIV–XV (2019–2020). *România de la comunism la postcomunism. Criză, transformare, democratizare*, BĂTHORY, Dalia – BOSOMITU, Ștefan – BUDEANCA, Cosmin (ed.), Editura Polirom, București, 241–260. p.

⁵ L.: LÁZOK János – UNGVÁRI ZRINYI Ildikó (szerk.): *A Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet története I., 1954–1962 (Magyar nyelvű felsőfokú színészképzés Marosvásárhelyen 1954–2008)*, UArtPress, Marosvásárhely, 2011.

⁶ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltára, a továbbiakban ACNSAS), fond Informativ (a továbbiakban Megfigyelési-adatgyűjtő fond), 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 57. f.; 0086037 sz. dosszié, 1. kötet, 66–67. f.

vígjátékában, a harmadéves Visky pandúrt alakított.⁷ Majd az intézet új, modern, korszerűen berendezett Stúdió Színházának november 24-ei első bemutató műsorán – mely egyben a negyedéves hallgatók vizsgaelőadása is volt – Molière *Tartuffe* című vígjátékában a címszerepben mutatkozott be.⁸

A marosvásárhelyi Securitate is meglehetősen hamar felfigyelt rá és már elsőéves egyetemista korában, 1960. április 15-én, „Bartalis László” fedőnéven informatorként beszervezte. Visky a diplomaszerezést követően a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színházhoz⁹ kapott kinevezést.¹⁰ A román titkosszolgálati dossziékban meglehetősen ritka – 1963. december 27-ei – ügynökkarton szerint a „magyar nacionalisták” ügykörben kellett segítse tartótisztje, Harmati Béla főhadnagy¹¹ munkáját.¹²

Visky ügynöktevékenységének nincs írásos nyoma, vélhetőleg kimerült a nem túl gyakori tartótiszt találkozásokban. A marosvásárhelyi évekre nincsen utalás, a friss diplomás színésszel pedig Harmati, az 1964. május 4-ei találkozás után, csak bő három hónappal később, augusztus 25-én, találkozott újra. Visky május 25. és június 6. között turnézott a társulattal, ezt követően pedig előbb a tartótiszt, majd a színész töltötte szabadságát. A Visky lakásán lefolyt párbeszéd nem bizonyult szokványosnak. Harmati kérdésére, hogy mivel töltötte idejét és miért nem adta jelét, hogy találkozhasanak, a fiatal színész enerváltan azt válaszolta, mert nem akart találkozni tartótisztjével, nem akar a továbbiakban a titkosszolgálattal együttműködni, és nem akar

⁷ HALÁSZ Anna: A Liliomfi, *Előre*, 16. évf., 1962. március 27., 2. p.

⁸ Megnyitotta kapuit a Stúdió Színház, *Vörös Zászló*, 14. évf., 1962. november 25., 1. p.; G.G.: Kapunyitás a Színművészeti Intézet Stúdió Színházában, *Vörös Zászló*, 14. évf., 1962. november 18., 3. p.

⁹ A sepsiszentgyörgyi állandó színház a Kolozs Tartományi Szakszervezeti Tanács védnökségével 1946-ban alakult Dolgozók Színháza magyar tagozatának áthelyezésével jött létre 1948 augusztusában. Kezdetben Állami Magyar Népszínház nevet viselt, majd 1949 márciusától Állami Magyar Színház néven folytatta működését. 1987-ben a román társulattal bővülve felvette a Sepsiszentgyörgyi Színház nevet. L.: Kiss László: *A sepsiszentgyörgyi magyar színház története. 1948–1992*. Disszertáció a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszékén, kézirat, 1997.

¹⁰ Az 1963-as évfolyam két másik végzőse, Biluska Annamária és Darvas László is a sepsiszentgyörgyi színházhoz került. L.: Bemutatók fiatal színészekkel, *Előre*, 17. évf., 1963. november 2., 1. p.

¹¹ Harmati Béla (1935–1999), a Securitate hivatásosa, majd milicista. 1964 és 1968 között a BM Brassó Tartományi Igazgatósága Sepsiszentgyörgyi Rajoni Osztályán szolgált, majd a megyésítést követően az újonnan létrehozott Kovászna Megyei Felügyelőség vezető-helyettese volt 1972-ig. Ezt követően áthelyezték a megyei milícia testületébe. Ezredesi rangfokozatban, mint a Kovászna Megyei Milícia egykori főnöke tartalékos állományba került 1984. június 26-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrela_securitatii/HARMATI_ADALBERT.pdf> (letöltve: 2020. 10. 20.). A Kovászna megyei magyar nemzetiségű belbiztonsági vezetők körében végigsőprő tisztogatásról a pedagógus, filozófus és kritikus FÁBIÁN Ernő is beszámolt. L.: FÁBIÁN Ernő: *Naplójegyzetek 1980–1990*, közzétette, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta BÁRDI Nándor és FILEP Tamás Gusztáv, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2010, 80. p.

¹² L.: ügynökkarton, ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, sz. n.

a továbbiakban „besúgó” lenni.¹³ Harmatinak a döntést firtató kérdésre elmondta, hogy némileg korábban – 1964 augusztusában –, Marosvásárhelyen találkozott néhány barátjával, egy bukaresti magyar újságíróval – akit a tartótiszt tévesen Kincses Elemérként¹⁴ említ –, majd az éjszakába nyúló mulatozást követően hazafelé tartottak, amikor hangoskodás miatt milicisták igazoltatták őket. A magyar beszédért megverték, majd az emiatti számonkérés következtében, a Milícia pincéjében újabb gumibotos ütlegelésre került sor. A 24 éves politizálásra hajlamos fiatalember rámutatott a Marosvásárhelyen dúló sovinizmusra, állítását többek között a magyar nemzetiségű vezetők leváltásával – a Marosvásárhelyi Állami Színház¹⁵ élére kinevezett román igazgatóval –, a magyar értelmiség nehéz helyzetével, illetve az erdélyi magyar kultúrát sújtó aktuálpolitikával láttatva. Kijelentette, hogy ő, akárcsak „más régi kommunisták”, nem így képzelte el a kommunista uralmat, „profétáink elhíztak” állította, és eltávolodtak a néptől. Sérelmezte a romániai kommunista vezetésnek a kínaiakkal szemben tanúsított magatartását, „akkor, amikor az összes kommunista párt elítéli és tiltakozik a kalandor kínai álláspont ellen – állította Visky –, mi plakátokat teszünk ki, amelyeken azt írja, hogy éljen a román–kínai barátság”. A pályakezdő Harmati jobb híján felajánlotta Viskynek, hogy találkozzon főnökével, vagy valakivel a Securitate rajoni vezetőségéből, de a színész azt válaszolta, hogy „amíg léteznek állampolgári jogok”, addig nem köteles megjelenni a politikai rendőrség hívására. A főhadnagy jelentésében végül javasolta a színész eltávolítását az informátori hálózathoz, a továbbiakra nézve az operatív megfigyelést helyezve kilátásba.¹⁶ Visky kizárására 1964. szeptember 7-én került sor.¹⁷

¹³ L.: Harmati Béla főhadnagy „Bartalis László” ügynökről írt 1964. augusztus 26-ai jelentését. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 30. f.

¹⁴ Kincses Elemér (1946–), erdélyi magyar író, drámaíró, rendező. Munkásságából L.: KINCSES Elemér: *Soha. Regény*, javított kiadás, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016.

¹⁵ Marosvásárhelyen az első állandó színházat Kemény János, Pittner Olivér és Tompa Miklós alapította, amely 1946. március 10-én Székely Színház néven kezdte el működését. Az államosítás után, 1948-tól, Állami Székely Színház néven működött tovább. 1962-ben létrejött a román tagozat és a színház neve Marosvásárhelyi Állami Színházra módosult. 1978-ban a városközponti Színház téren lévő épület a ma is viselt Marosvásárhelyi Nemzeti Színház nevet vette fel. L.: KOVÁCS Levente: *A marosvásárhelyi Székely Színház története*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2001; FERENCZ Éva – KERESZTES Franciska (szerk.): *Marosvásárhelyi Állami Színház 1961–1978*, Marosvásárhelyi Nemzeti Színház-Kutatóközpont, Marosvásárhely, 2017.

¹⁶ A találkozáshoz hozzátartozik, hogy Visky a beszélgetés egy adott pontján gúnyosan megkérddezte tartótisztjét, ha még mindig a Securitatén dolgozik, mert ő azt hitte, hogy már régen kirúgták onnan. Az önuralmát elvesztő főhadnagy tettelegességre vetemedett, melyet jelentésében is hibának minősített és kész volt az ebből következő fegyelmi intézkedések felvállalására. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 31–33. f.

¹⁷ L.: „különbéféle észrevételek”, ügynökkarton hátoldala, ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, sz. n.

A fiatal színésznek ezt követően viszonylag hamar sikerült újra felkeltenie a rajoni titkosszolgálat figyelmét. 1964. október 24-én, Visky többedmagával a sepsiszentgyörgyi Central étteremben tartózkodott, ahol „magyar-nacionalista nótákat” énekelt, majd ezt követően a színész lakásán folytatódott az eszmecsere.¹⁸ Az esettel foglalkozó Kelemen Gyula százados¹⁹ a BM brassói központjához intézett november 4-ei hírlevélben megjegyezte, hogy már intézkedtek Visky informátori megfigyeléséért és az előzetes ellenőrzési dosszié felfektetéséért.²⁰

1964. december 2-án iktatta a sepsiszentgyörgyi rajoni osztály a brassói központ meghagyását, melyben a BM brassói igazgatóságának főnöke, Ioan Bolintineanu ezredes,²¹ és a belföldi hírszerzési ügyosztály vezetője, Eliade Ispas alezredes²² a színész aktív feldolgozásáról rendelkezett.²³ A meghagyás mellett kézbesítettek Viskyról egy informátori jelentést, melyben utaltak a színész nyári marosvásárhelyi incidensére, továbbá, hogy beszerzett néhány „nem megfelelő tartalmú” verset barátjától, az akkor negyedéves kolozsvári filológus diáktól, Szócs Kálmántól,²⁴ amelyeket megtanult és alkalmanként baráti körben elszavalt.²⁵

A sepsiszentgyörgyi rajoni osztály – Harmati főhadnagy – két nappal később, az 1964. december 4-ei jelentésben összegezte a Visky körüli történéseket. A korábbi részletek megerősítése mellett, „Pajtás Imre” informátor révén

¹⁸ L.: „Pajtás Imre” ügynök 1964. november 4-ei jelentését. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 34–36. f.

¹⁹ Kelemen Gyula (1933–2010), a Securitate kádere. 1954-től 1968-ig a BM Brassó Tartományi Igazgatósága Sepsiszentgyörgyi Rajoni Osztályán szolgált, majd a megyésítést követően a Kovászna Megyei Felügyelőséget erősítette 1976-ig. Alezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1976. január 3-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/KELEMEN%20IULIU.pdf> (letöltve: 2020. 10. 21.).

²⁰ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 29. f.

²¹ Ioan Bolintineanu (1914–1992), a Securitate tábornoka. 1957 és 1961 között a BM Dobrudza/Konstanca Tartományi Igazgatóságának főnöke, 1962-től 1974-ig pedig a Brassó Tartományi Igazgatóság, majd a Securitate Brassó Megyei Felügyelőségének parancsnoka. Vezérőrnagyi rangfokozatban tartalékos állományba került 1974. május 3-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/BOLINTINEANU%20IOAN.pdf> (letöltve: 2020. 10. 20.).

²² Eliade Ispas (1916–1971), a Securitate hivatásosa. 1948–1968 között a BM Brassó/Sztálin Tartományi Igazgatóságán szolgált, 1962-től a 3. belföldi hírszerzési ügyosztály vezetőjeként. Alezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1968. február 20-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/ISPAS%20ELIADE.pdf> (letöltve: 2020. 20. 22.).

²³ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 37. f.

²⁴ Szócs Kálmán (1942–1973), erdélyi magyar költő, újságíró. Az öngyilkosságba sodródott életpálya kutatása a bukaresti titkosszolgálati levéltárban nem bizonyult eredményesnek. Munkásságából L.: Szócs Kálmán: *A legszebb éneket kerestem. Válogatott versek*, válogatta és az előszót írta Csiki László, Kriterion, Bukarest, 1977.

²⁵ L.: „Nagy Sándor” L. Cucu főhadnagynak kézbesített 1964. október 9-ei jelentését. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 38. (háttoldal is) f.

újabb véleményes fejleményhez is eljutottak: 1964 októberében a Harghita cukrászdában a színész szóváltásba keveredett Otilia Bara román felszolgálónővel a sepsiszentgyörgyi magyar nyelvhasználat apropóján. Az informátor azt is megerősítette, hogy Viskynek valóban a birtokában áll egy adag publikálatlan ideológiailag kifogásolható Szöcs-vers. Harmati végül bűnügyi nyomozó kirendelését kérte az ügy felgöngyölítéséhez.²⁶

A Securitate brassói igazgatósága Eliador Elges századost²⁷ jelölte ki a nyomozáshoz. Visky közelmúltját vizsgálva kiderült, hogy a Harghita cukrászdában, ugyancsak 1964 októberében, egy alkalommal a *Te bujdosó székely* című népdal éneklésére is vállalkozott. Elges intézkedéseire, 1965. január 8-án megkezdődött az ominózus október 24-ei történések²⁸ és a cukrászdai jelene-tek²⁹ tanúinak kihallgatása, melynek során a nacionalista vádak nem kaptak megerősítést. A barátai előtt megnyílt – jelentős irodalmi folyóirat- és újságygyűjteménnyel rendelkező – Visky gyakran szavalta Ady Endre, József Attila, vagy más kortárs magyar költők verseit, de előadott a román költő Tudor Arghezi³⁰ és a román–francia származású drámaíró Eugen Ionescu³¹ munkáiból is.³² Kiderült ugyanakkor az is, hogy szókimondó természete időnként nemkívánatos helyzetbe hozta munkahelyén, a viszonylag gyakori társadalmi szocializálódás során pedig Visky néha kifordult önmagából, ezzel saját magát és a helyi színészi kollektívát is kompromittálva.³³

1965. január 19-én, „Pajtás Imre”, Visky jó barátja, a titkosszolgálati utasításoknak megfelelően találkoztót kért aznap este 22.30-ra, hogy átadhassa azokat a verseket, amelyeket tartótisztje utasítására a színész brassói távollé-

²⁶ Uo., 25–26. f.

²⁷ Eliador Elges (1931–2001), a Securitate hivatásosa. 1955 és 1984 között előbb a BM Sztálin/Brassó Tartományi Igazgatóságánál, majd a Brassó Megyei Felügyelőségen szolgált. Alezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1984. október 5-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/ELGES%20ELIODOR.pdf> (letöltve: 2020. 10. 22.).

²⁸ L.: Liviu Briota középiskolai tanár 1965. január 8-ai, és Szöcs Margit tanítónő január 19-ei kihallgatási jegyzőkönyvét. ACNSAS, fond Penal (a továbbiakban Bűnügyi fond), 155. sz. dosszié, 4–5, 8–10. f.

²⁹ L.: Otilia Bara eladó 1965. január 8-ai és Nagy András munkás január 19-ei kihallgatási jegyzőkönyvét. Uo., 6–7., 11–12 (háttoldal is), 21–22. (háttoldal is) f.

³⁰ Tudor Arghezi (1880–1967), román költő, prózaíró, műfordító, publicista. A romániai kommunista hatalom ünnepelt alakja, írásairól számos magyar fordítás készült. Munkásságáról L.: FIRAN, Florea: *Tudor Arghezi, treptele devenirii, ediția a 4-a, revizuită și adăugită*, Scrisul Românesc, Craiova, 2015.

³¹ Eugène Ionescu (sz. Eugen Ionescu, 1909–1994), román–francia író, költő, az abszurd dráma egyik megteremtője. Munkásságáról L.: CĂLINESCU, Matei: *Eugène Ionesco. Teme identitare și existențiale*, Editura Humanitas, București, 2017.

³² L.: Székely László orvos datálatlan, de minden bizonnyal 1965 június első napjaiig felvett tanúvallomási jegyzőkönyvét. ACNSAS, Bűnügyi fond, 155. sz. dosszié, 1–3. f.

³³ L.: Forrai Ferenc színész 1965. június 1-jei tanúvallomási jegyzőkönyvét. Uo., 21–22. (háttoldal is) f.

tében a lakásába bejutva sikerült megszereznie. Az informátor Kelemen századosnak rövid konzultációra átadta Szöcs gépírásos, kézzel korrektúrázott, és aláírt 15 versét. Miután még a hazatérő Visky előtt – 23.30-ig – vissza kellett juttatni a verseket könyvtárába, a tartótiszt csak gyors észrevételeire hagyatkozhatott. Január 21-ei jelentésében kifogásolta az *Építjük a szocializmus*, továbbá az *Internacionálizmus* című versek szóhasználatát, a többi költemény címét is felsorolva.³⁴

Elges százados e tényeket sorjázva kérte 1965. január 25-ei összefoglaló jelentésében a Viskynél tartandó házkutatás engedélyezését.³⁵ A parancs kiállítására február 23-án került sor, a színészt ekkor már a BTK 209. cikkelye, 2. pontja „a” bekezdése alapján izgatással történő társadalmi rend elleni armánykodással vádolták.³⁶ Majd a BM Brassó Tartományi Igazgatósága 4/120055. sz. február 25-ei parancsa alapján sor került az előző napi házkutatás során megszerzett Szöcs-versek és a 10 darab kézírásos anyag tartalmi elemzésére és lefordítására.³⁷ Az eredményről összeállított március 1-jei jelentés szerint csupán az *Erő* című vers első strófája tűnt kifogásolhatónak,³⁸ míg a kézírással másolt Radnóti Miklós és Robert Browning versek, egyéb szöveggyűjtemények, lemásolt népdalok, kibírták a tartalmi vizsgálatot. A lefoglalt versekből hiányoztak a január 19-én kicsempészett *Építjük a szocializmus*, továbbá az *Internacionálizmus* címűek, melyeket a januári intézkedések következtében, Kelemen százados, március 8-án a jelentés anyagához csatolt.³⁹

1965. május 20-án került sor Visky Árpád kihallgatására. A színész készségesen beismerte az 1964 októberi történéseket, hogy régi magyar nótákat énekelt és esetenként nacionalista megjegyzéseket tett.⁴⁰ Azt is beismerte, hogy 1964 tavaszán visszatérőben egy dicsőszentmártoni turnéről a sepsiszentgyörgyi társulat tagjaival – László Károllyal,⁴¹ Kiss Attilával⁴² és Mes-

³⁴ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 27–28. f.

³⁵ Uo., 21–24. f.

³⁶ ACNSAS, Bűnügyi fond, 155. sz. dosszié, 13. f.

³⁷ A házkutatás során a titkosszolgálat lefoglalta Szöcs Kálmán Viskyhez intézett magánlevelét, illetve többek között a következő verseket: *Tétovázás*, *Lassan gyümölcsre lel*, *Büszkeség*, *Hangyatörvény*, *Szebb a szerelem, mint az ösközösség*, *Nagyváros*, *Augusztusi éj (Egy kórházi ágyon)*, *Első szerelem*, *Két vers*, *Szombat este köztünk*, *Erő*, *Exotikus téma új korokra*. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 61–73. f.

³⁸ A kifogásolt Szöcs-versszak a következő: „Befröcsköltek sárral mihaszna utak, / Színes gépek mellett elrohantak / S én káromkodtam szívből egy-egy nagyot, / Míg szónokoltak a munkáról üresfejű nagyok.” Uo., 72. f.

³⁹ Uo., 15–20. f.

⁴⁰ ACNSAS, Bűnügyi fond, 155. sz. dosszié, 16–20. f.

⁴¹ László Károly (1935–), erdélyi magyar színművész. 1958 és 2000 között, a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház, a Sepsiszentgyörgyi Színház, majd a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház színésze. Róla L.: *Neve és hivatása – László Károly, színművész*, <<https://nava.hu/id/2082768/#>> (letöltve: 2020. 12. 28.).

⁴² Seprődi Kiss Attila (1941–2008), erdélyi magyar rendező, műfordító, színész. Róla L.: *GAZDA Árpád: Elhunyt Seprődi Kiss Attila színész, rendező, Krónika*, 2008. augusz-

ter Andrással⁴³ –, több régi magyar népdalt is elénekelték – *Kossuth Lajos azt üzente, Rákóczi kesergője* stb. Emiatt a helyi pártszervek képviselői és a színház vezetősége 1964 szeptemberében személyzeti gyűlésen dolgozták fel a történeteket, kritizálva és figyelmeztetve a résztvevőket és a főbűnös Viskyt.⁴⁴ A színész azt is beismerte, hogy a február 24-ei házkutatás során lefoglaltakból hiányzó verseket ő maga semmisítette meg véleményezhető tartalmuk miatt, miután a korábbi színészkolléga Tompa László⁴⁵ ügyében a Securitate kihallgatta. Az ügyet összegző Elges százados brassói feletteseinek végül kétirányú javaslatot tett: 1. a Maros–Magyar Autonóm Tartományban dolgozó kollégák figyelmét hívják fel Szócs Kálmán megkérdőjelezhető tartalmú verseire 2. tekintettel Visky büntetlen előéletére és hogy tettei nem jelentenek különösebb társadalmi veszélyt, nacionalista viselkedése és magatartása miatt figyelmeztetésben részesítsék.⁴⁶

A bűnügyi nyomozó javaslata nem váltott ki osztatlan lelkesedést a központi szintről realizálási kényszerben tartott tartományi főnök Bolintineanu ezredesből, aki a jelentésre írt május 27-ei kézirásos megjegyzéseiben tiltakozott az ellen, hogy Visky ennyivel „megússza”, és követelte, hogy a kihallgatási folyamatból ez idáig kimaradt – megfigyelési akció alatt álló – Rákosi Istvánt és Forrai Ferenc színészt⁴⁷ hallgassák ki. Az utasításnak megfelelően, Elges százados, június 1-jén kihallgatta Forrait – akit a Securitate a Horthy-rendszer kémelhárításának végzett egykori tevékenysége miatt szintén megfigyelt –, de nem jutott érdemleges információkhoz. Rákosi kihallgatására nem került sor, miután, 1965 áprilisában, a fokozatos édesgetés módszerével

tus 4., <https://kronikaonline.ro/kultura/elhunyt_seprodi_kiss_attila_szinesz_rendezo> (letöltve: 2020. 12. 28.).

⁴³ Mester András (1922–2002), erdélyi magyar színművész. 1959 és 1969 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tagja. L.: <<https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz15/307.html>> (letöltve: 2020. 12. 28.).

⁴⁴ A történéseket kielemező gyűlést követően, melyre a RMP Tartományi Bizottságának titkára, „Gavrilescu elvtárs” előtt került sor, Viskyt a színházigazgató Kováts Dezső is maga elé kérte. A Darvas Dezső alapszervezeti titkár és Fekete Gyula szakszervezeti elnök előtt lefolyt beszélgetésen az érintett a következőket nyilatkozta: „Az egész gyűlés egy humbug volt, politikai surmók vezették.” A színházigazgató a kijelentést 1964. szeptember 21-én terhelő nyilatkozatban jelentette az illetékeseknek, mely aztán bekerült a politikai rendőrség anyagába is. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 40. f.

⁴⁵ Tompa László (1931–), előadóművész, színész. 1964-ig a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tagja volt, majd Magyarországra távozott. L.: <<http://vmek.niif.hu/02100/02139/html/sz25/214.html>> (letöltve: 2020. 10. 22.).

⁴⁶ L.: Elges bűnügyi nyomozó 1965. május 25-ei referátumát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 11–13. f.

⁴⁷ Forrai Ferenc (1915–1973), erdélyi magyar színművész. 1950-től nyugdíjazásáig a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház karakterszínésze. L.: Kisgyörgy Zoltán: Memento. Forrai Ferenc, *Háromszék*, 2010. december 29., <https://www.3szek.ro/load/cikk/35401/_forrai_ferenc_memento> (letöltve: 2020. 12. 28.).

beszervezték, és a kérésre adott jelentéseiben Viskyre nem tett terhelő megjegyzéseket.⁴⁸ Elges a továbbiakban is fenntartotta korábbi május 25-ei javaslatait.⁴⁹

1965. június 8-án, Brassóban, Elges százados, bűnügyi nyomozó, továbbá Ioan Cențiu őrnagy, katonai ügyész, aláírták a Visky elleni bűnügyi eljárás megindításának elutasításáról rendelkező parancsot.⁵⁰ Ugyanaznap, Kováts Dezső színházigazgató,⁵¹ Darvas Dezső az RMP alapszervezeti titkára, és Elges jelenlétében sor került Visky Árpád figyelmeztetésére, aki elismerte bűnösségét, és ígéretet tett arra nézve, hogy a jövőben hasonló cselekedetekre nem kerül sor.⁵² Az ügy következményeként, Harmati Béla főhadnagy, 1965. június 21-én javasolta Visky Árpád felvételét a Securitate magyar nacionalistákról fenntartott nyilvántartásába.⁵³

Vélhetőleg ez a történet is közrejátszott abban, hogy Visky színészi karrierének első szakasza a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színházban véget ért.⁵⁴ 1966. szeptember 5-től a Securitate már a Maros-Magyar Autonóm Tartományban szerepelteti.⁵⁵ Rövid ideig az erdőszentgyörgyi és a szászrégeni rajoni kultúrotthonokban tevékenykedett, végül 1967-től a Marosvásárhelyi Állami Színházhoz került.⁵⁶

A Marosvásárhelyi Állami Színháznál (1967–1974)

A titkosszolgálati anyagokat vizsgálva, az elkövetkező években, Visky látszólag kikerült a Securitate figyelméből. 1969. október 14-én, ugyan két polgár feljelentést tett a Milícián és a Securitatén a marosvásárhelyi Tulipán büfében aznap mulatozó 3-4 fiatal ellen, akikből az egyik kifogásolható megjegyzé-

⁴⁸ L.: Rákosi István 1965. április 3-ai és 4-ei Kelemen százados számára adott jelentéseit. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 45–48. f.

⁴⁹ L. az 1965. június 4-ei referátum tartalmát. Uo., 6–7. f.

⁵⁰ ACNSAS, Bűnügyi fond, 155. sz. dosszié, 23–25. f.

⁵¹ Kováts Dezső (1905–1986), erdélyi magyar színész, színműíró, műfordító. A Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház igazgatója 1956 és 1968 között. L.: KISGYÖRGY Zoltán: Mementó. Kováts Dezső, *Háromszék*, 2011. július 13., <<https://www.3szek.ro/load/cikk/40764/kovats-dezso-memento>> (letöltve: 2020. 12. 28.).

⁵² L.: az 1965. június 8-ai figyelmeztetési jegyzőkönyvet. ACNSAS, Bűnügyi fond, 155. sz. dosszié, 26–27. f.

⁵³ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 1. kötet, 41. (háttoldal is) f.

⁵⁴ A sajtóanyagot vizsgálva, Visky a Bán Ernő rendezésében színre vitt Teodor Boșca *Húsz-évesek* című darabban, Trică megformálásával nyújtott említésre méltót. L.: K. JAKAB Antal: Színházi esték Sepsiszentgyörgyön, *Igaz Szó*, 13. évf., 1965. április 1., 618–621. p.

⁵⁵ L.: „különféle észrevételek”, ügynökkarton hátoldala, ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, sz. n.

⁵⁶ L.: „Nagy Ioan” 1974. december 10-ei jelentését. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 98. f.

seket is tett,⁵⁷ de ez a Viskyról készített 1969. november 25-ei titkosszolgálati környezettanulmányt leszámítva nem vezetett egyéb következményekhez.⁵⁸ „L” informátor 1971. március 16-ai jelentésében pedig Visky többedmagával – Sütő István,⁵⁹ Bartis Ferenc,⁶⁰ Györffi Kálmán⁶¹ és Szekeres Elek mellett – ugyan felbukkan, de az „együttlakó magyar nemzetiség” kurrens bukaresti tanácskozásról összegzett vélemények során a Buzogány Béla századosnak⁶² átadott jelentés nem tartalmaz Viskyre nézve kedvezőtlen tájékoztatást.⁶³

A kezdeti jobbára villámalakítások után,⁶⁴ Visky 1969 májusban a Marosvásárhelyi Állami Színház Irodalmi Színpada⁶⁵ rendezte „*Sem emlék, sem varázslat*” című Radnóti Miklós-esten nyújtott előadóművészi teljesítményével hívta fel magára a figyelmet.⁶⁶ Versmondói affinitását az Aranka György

⁵⁷ L.: Dán Sándor és Ioan Bătagă 1969. október 14-ei feljelentéseit. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0086037 sz. dosszié, 1. kötet, 20–21. f.

⁵⁸ A Maros Megyei Felügyelőség XII. Osztályának Viskyról szóló anyaga Buzogány Béla százados 1969. október 29-ei kérésére készült. Uo., 66–67. f.

⁵⁹ Sütő István (1949–1987), erdélyi magyar költő, újságíró. A rejtélyes körülmények között elhunyt Sütő titkosszolgálati anyagairól L.: a „Selena” fedőnevű megfigyelési dossziékat. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 846581 sz. dosszié, 1–2 kötet. Munkásságából L.: Forrás-kötetét, SÜTŐ István: *Arcfogyatkozás*, Kriterion, Bukarest, 1981.

⁶⁰ Bartis Ferenc (1936–2006), erdélyi magyar író és költő. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem magyar-történelem szakán kezdte 1956-ban, de 1957-ben letartóztatták és 7 év börtönbüntetésre ítélték. 1970-től az *Új Élet* és a *Művelődés* munkatársa volt. 1984-ben áttelepült Magyarországra. L.: Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor (Büntetés-végrehajtási Intézetek Országos Igazgatásának Levéltára), fond Fișe Matricole Penale (Bűnügyi Nyilvántartási Adatlapok fond), Bartis Ferenc adatlapja. Munkásságából L.: BARTIS Ferenc: *A kényszerhelyzet művészete és a művészet kényszerhelyzete*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

⁶¹ Györffi Kálmán (1945–), prózaíró. Munkásságából L.: Forrás-kötetét, GYÖRFFI Kálmán: *Csendes hétköznapiak. Novellák*, Kriterion, Bukarest, 1973.

⁶² Buzogány Béla (1934–1998), a Securitate hivatásosa, 1962 és 1968 között előbb a BM Maros–Magyar Autonóm Tartományi Igazgatóság, majd 1987-ig a közigazgatási reformmal létrehozott Maros Megyei Felügyelőség kádere. Alezredesi rangban tartalékos állományba került 1987. január 5-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/BUZOGANY%20BELA.pdf> (letöltve: 2020. 10. 20).

⁶³ A színművész elégedettségének adott hangot amiatt, hogy az államapparátusban és más tevékenységi területeken a magyar nemzetiségű alkalmazottak számarányának növekedését helyezték kilátásba. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 148. f.

⁶⁴ L.: OLÁH Tibor: Élő klasszikusnak tapsoltunk, *Vörös Zászló*, 20. évf., 1968. április 9., 2. p.; OLÁH Tibor: Theatrum a theatruban. Móricz Zsigmond Ludas Matyija Marosvásárhelyen, *Vörös Zászló*, 20. évf., 1968. április 28., 3. p.; CSAKY Zoltán: Vásárhelyi színpad '69, *Vörös Zászló*, 21. évf., 1969. december 6., 3. p.

⁶⁵ L.: KOCH Mária: Az Irodalmi Színpad terveiről. Beszélgetés Nemes Levente előadóművésszel, *Művelődés*, 22. évf., 1969. december 1., 26–27. p.

⁶⁶ Különösen a *Levél a hitveshez* című vers elszavalása váltott ki nagy elismerést. L.: METZ Katalin: Emléke éled, varázslata fog..., *Igaz Szó*, 17. évf., 1969. november 1., 915–916. p.; MÁRKÓ Imre: Sem emlék, sem varázslat, *Utunk*, 24. évf., 1969. június 20., 4. p.; NAGY Pál: „Sem emlék, sem varázslat”, *Előre*, 23. évf., 1969. május 28., 2. p.

Irodalmi Kör 1970–1971. évi ülésein és összejövetelein is kifejezésre juttatta.⁶⁷ 1971. december 12-én, a román televízió magyar nyelvű műsorába bekerült Nagy István *Özönvíz* című darabja, Harag György⁶⁸ rendezésében, melyben Visky is szerepet kapott.⁶⁹ Majd a Nemes Leventével⁷⁰ közösen megvalósított 1972 márciusi *Eszmélet* című József Attila esteken nyújtott előadóművészi teljesítményéről cikkeztek ismét hosszasan.⁷¹ Ebből az évből még a marosvásárhelyi színház június 8–15. közötti jugoszláviai turnéja kiemelendő, melyen ő is részt vett.⁷² 1973-ban kisebb szerepeket kapott Raffai Sarolta *Diplomások* című színművében,⁷³ továbbá Mihail Bulgakov *Képmutatók cselszövése* (*Molière*) című drámájában,⁷⁴ és bekapcsolódott a megalakuló „Hídverők” irodalmi és önképzőkör működtetésébe is.⁷⁵

⁶⁷ 1970. február 13-án a Szakszervezetek Művelődési Házában a Marosvásárhelyi Állami Színház művészei – Nagy József, Magyar Gergely, Visky Árpád és Zongor István – Szócs Kálmán *Befejezetlen szimfónia* című egyfelvonásos színdarabját olvasták fel, Oláh Tibor kritikus, Sütő András, az Írók Marosvásárhelyi Társaságának titkára és az érdeklődők jelenlétében. Az 1970. november 6-ai köri összejövetelen Kacsó Márta és Lőrincz József olvasott fel verseiből, Székely János költő, az *Igaz Szó* szerkesztője és Visky Árpád közreműködésével. 1971. február 12-én Visky *A hetvenes évek* című műsorban kortárs költők – Tudor Arghezi, Illyés Gyula, Jevgenyij Jevtusenko, Kányádi Sándor, Marin Sorescu, Lászlóffy Aladár, Csoóri Sándor, Páskándi Géza –, költeményeivel szerepelt. L.: Az „Aranka György” Irodalmi Kör ülése, *Vörös Zászló*, 22. évf., 1970. február 17., 2. p.; Az Aranka György irodalmi kör, *Vörös Zászló*, 22. évf., 1970. november 5., 1. p.; BARABÁS Béla – HENKEL Tibor: Láttuk, hallottuk, megtudtuk, *Előre*, 25. évf., 1971. február 27., 7. p.

⁶⁸ Harag György (1925–1985), erdélyi magyar színházrendező, színész. Róla L.: NÁRAY István (szerk.): *Harag György színháza*, Pesti Szalon, Budapest, 1992.

⁶⁹ L.: TV – December 12 – Vasárnap, *Megyei Tükör*, 4. évf., 1971. december 12., 8. p.

⁷⁰ Nemes Levente (1939–), erdélyi magyar színművész, előadóművész. 1962 és 1972 között a Marosvásárhelyi Állami Színház, majd a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház művésze. A rendszerváltás után, 1992-től 2005-ig a Tamási Áron Állami Magyar Színház, majd a Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház igazgatója. L.: BEKE Mihály András: Küszöb előtt a romániai magyar színjátszás. Tanácskozás Illyefalván – Sajátosat kell nyújtani, *Heti Magyarországi*, 31. évf., 1994. április 1., 26–27. p.

⁷¹ SZÉKELY Ferenc: József Attila-est a színházban, *Vörös Zászló*, 24. évf., 1972. március 3., 2. p.; Sz. K.: József Attila arca, *Vörös Zászló*, 24. évf., 1972. március 12., 4. p.; METZ Katalin: Irodalmi színpadon. József Attila – 1972, *Előre*, 26. évf., 1972. március 15., 2. p.; NAGY Pál: *Eszmélet*, *A Hét*, 3. évf., 1972. március 17., 10. p.; F. I.: Kortársunk: József Attila, *Új Élet*, 14. évf., 1972. április 10., 15. p.

⁷² *Özönvíz* előtt. Június első felében hazánkban vendégszerepel a Marosvásárhelyi Állami Színház, *Magyar Szó*, 29. évf., 1972. június 1., 9. p.; GEROLD László: A marosvásárhelyiek köszöntése, *Magyar Szó*, 29. évf., 1972. június 8., 10. p.; GEROLD László: Rólunk szóló, modern előadás. Jegyzetek a romániai magyar vendégtársulat bemutatkozó előadásáról, *Magyar Szó*, 29. évf., 1972. június 10., 14. p.; Vendégek voltunk Jugoszláviában (III.). Székely Ferenc jegyzetei, *Vörös Zászló*, 24. évf., 1972. augusztus 18., 4. p..

⁷³ Ország-rovat, *Utunk*, 28. évf., 1973. június 29., 12. p.

⁷⁴ METZ Katalin: Bulgakov: *Képmutatók cselszövése*. A Marosvásárhelyi Állami Színház magyar tagozatának bemutató előadása, *Vörös Zászló*, 25. évf., 1973. június 24., 4. p.; OLÁH Tibor: *Képmutatók cselszövése*. Bulgakov Molière-je Marosvásárhelyen, *A Hét*, 4. évf., 1973. december 28., 10. p.

⁷⁵ BARTIS Ferenc: *Hídverők, Művelődés*, 28. évf., 1975. február 1., 59. p.

1974 márciusában, az ekkora már az erdélyi előadóművészek első vonalában emlegetett Visky Árpádot⁷⁶ eltávolították a marosvásárhelyi színházból és ezzel párhuzamosan újra a titkosszolgálat fókuszába került. 1974. november 16-án, 12 órakor, Visky személyesen megjelent a marosvásárhelyi Securitate épületében. Kiderült, hogy marosvásárhelyi otléte alatt sor került másodszori informátori beszerzésére is, azonban a tartótiszt Buzogány őrnaggyal folytatott kapcsolata sem bizonyult sikeresnek.⁷⁷ 1974 folyamán, „kétszínűség” miatt kizárták a hálózathoz. A Nicolae Grama őrnagy⁷⁸ és Buzogány őrnagy jelenlétében lefolytatott beszélgetésen Visky nem fogadta el azt az indoklást, amely szerint munkahelye elvesztését társasági és a kollégáival szembeni méltatlan viselkedése okozta. Szerinte a színházigazgató, Iuliu Moldovan⁷⁹ személyes törekvése miatt került erre sor. Megélhetés hiányában, 3–4 hónapos magyarországi munkavállalást fontolgatott, de útlevélkérelmét elutasították. A színész alkotmányos jogaira hivatkozva tudakolta a jelenlévőktől, hogy miért került sor erre? Azzal fenyegetőzött, hogy kihallgatásért folyamodik Dumitru Popescunál, a Szocialista Oktatási és Kulturális Tanács elnökénél,⁸⁰ akit személyesen ismert, de a torz irányt vett beszélgetés során felszólították, térjen a tárgyra. Visky a továbbiakban elmondta, hogy ő nem akar más szakmát tanulni, pillanatnyilag a korábban vásárolt könyvek eladásából él, majd visszakanyarodva útlevélügyéhez, december 1-jei határidőt adott az illetékeseknek, hogy megoldják ezt. Ellenkező esetben, mint mondta, megpróbálja „felkelteni a lakosság figyelmét”, saját magának a marosvásárhelyi színház épülete előtti felgyújtását helyezve kilátásba. Grama őrnagy ugyan felajánlotta Viskynek, hogy jelenjen meg újra 1974. november 20-án, reggel

⁷⁶ VARGYASI Miklós: Színész a diákok között, *Megyei Tükör*, 7. évf., 1974. február 27., 4. p.

⁷⁷ Ezúton is köszönöm Bandi Istvánnak, aki felhívta figyelmemet Illyés Kinga 163496. sz. megfigyelési dossziéjára, továbbá Visky Árpád 8081. sz. hálózati mikrofilm-anyagára (MFR 8081 Mureş), amelyek alapján a CNSAS Visky Árpádot „Tóth János” fedőnéven informátorként beazonosította.

⁷⁸ Nicolae Grama (1931–1997), a Securitate hivatásosa. 1954 és 1988 között a BM Magyar Autonóm Tartományi Igazgatóságán, a Maros–Magyar Autonóm Tartományi Igazgatóságán, majd a Securitate Maros Megyei Felügyelőségen szolgált. Alezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1988. május 14-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/GRAMA_NICOLAE.pdf> (letöltve: 2020. 10. 14.).

⁷⁹ Az idők során Iuliu(s) Moldovan két alkalommal is intézményvezetői feladatkörben részesült: 1973 és 1976 között a Marosvásárhelyi Állami Színház, majd 1985 és 1991 között a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház igazgatója volt. L.: FLOREA, Magdalena – PANĂ, Doina: *File din istoria teatrului românesc din Târgu-Mureş și împrejurimi*, <https://ecreator.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=5513:file-din-istoria-teatrului-romanesc-din-targu-mures-si-imprejurimi&catid=14&Itemid=117> (letöltve: 2020. 12. 28.).

⁸⁰ Dumitru Popescu (1929–), román kommunista politikus, író, újságíró, a Ceauşescu-féle személyi kultusz egyik kezdeményezője. L.: BETEĂ, Lavinia: Trei decenii lângă Ceauşescu, *Jurnalul Național*, 2007. június 7, <<https://jurnalul.ro/special-jurnalul/interviuri/trei-decenii-langa-ceausescu-94415.html>> (letöltve: 2020. 10. 15.).

10 órakeresésén, mint mondta addig felterjeszti az ügyet megoldásért feljebbvalóinak, de a fejleményeket összegző másnapi, november 17-ei jelentésben, továbbra is negatívan véleményezte az „államellenes magatartású” színész útlevelekérelmét. Mindamellet, hogy valóban felterjesztette Visky ügyét a felsőbb vezetőségnek, továbbra is úgy vélte, hogy a kiegészítő magyarázat nélkül említett „Orizont” (Láthatár) fedőnevű akcióban is bonyodalmakat okozhat. Javasolta továbbá, hogy november 20-ától helyezték Viskyt operatív megfigyelés alá, azzal a meghagyással a külső utcai figyelést végző munkatársaknak, hogy lépjenek közbe, amennyiben a színész meggondolatlan lépésre készülne.⁸¹ Grama, Visky ügyében már korábban, november 7-én, kérelmezte az „S” (Supraveghere – Felügyelet) irodától a színész más településekről származó kontaktjainak 1975. május 7-ig történő listázását, a kapcsolatok mibenlétének leírásával együtt.⁸²

A Grama őrnagy jelentését véleményező és az ügy irányítására felhatalmazott Tiberiu Băţaga alezredes⁸³ maga is tett néhány kézírásos megjegyzést. A november 20-ai találkozóval kapcsolatban egyebek között felvetette, kérdezzék meg Viskyt, miért nem bizonyult „őszintének” a szakszolgálati szervekkel fenntartott kapcsolatában?⁸⁴

A „Filozófus” – A második sepsiszentgyörgyi időszak (1975–1983)

Az 1975-ös színházi évadtól Visky Árpád versenyvizsgával ismét a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház munkatársává vált.⁸⁵ Friss lendülettel érkezett, ezt bizonyítja szavaló köre,⁸⁶ fellépése az *Új Élet* szépirodalmi találkozóján, és hogy a Stúdió-színpad keretében, még az évben előadta a „*Csöndes kiáltvány*” című kortárs költők verseiből álló irodalmi műsorát.⁸⁷ Szerepet

⁸¹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 19 (háttoldal is). f.

⁸² Uo., 164. f.

⁸³ Tiberiu Băţaga (1936–2001), a Securitate hivatásosa. 1956 és 1968 között a BM Magyar Autonóm Tartományi Igazgatóságában, majd a Maros–Magyar Autonóm Tartományi Igazgatóságon szolgált. 1968-tól 1969-ig, rövid időre a Hargita Megyei Felügyelőségen működött, majd visszahelyezték a Maros Megyei Felügyelőség állományába, amelynek keretében a rendszerváltásig tevékenykedett, 1973-tól a belföldi hírszerzési ügyosztály vezetőjeként. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/BATAGA_TIBERIU.pdf> (letöltve: 2020. 10. 18.).

⁸⁴ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 20. f.

⁸⁵ MAGYARI Lajos: Nem kettő – hét! Évad eleji beszélgetés SYLVESTER LAJOSSAL, a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház igazgatójával, *Megyei Tükör*, 8. évf., 1975. szeptember 12., 6. p.

⁸⁶ BOGDÁN László: Szavalókör, *Művelődés*, 29. évf., 1976. január 1., 10. p.

⁸⁷ ÚJ ÉLET-találkozó, *Új Élet*, 17. évf., 1975. június 10., 20. p.; CZEGŐ Zoltán: Színház, bérlet, ifjúság, *Megyei Tükör*, 8. évf., 1975. november 24., 6. p.; CZEGŐ Zoltán: Fölszólalás egy régi szükségletéről, *Megyei Tükör*, 8. évf., 1975. december 1., 6. p.

kapott a Völgyesi András⁸⁸ rendezésében színre vitt Aurel Baranga *Jámborlelkű Szent Flórián* című vígjátékban is.⁸⁹

A Kovászna Megyei Felügyelőség sepsiszentgyörgyi káderei 1976 tavaszától kezdtek újra foglalkozni vele. Fekete László hadnagy⁹⁰ az 1976. március 18-ai intézkedési tervben a következőképpen vélekedett a színművészről: „az elégedetlen és »meg nem értett« ember típusa, akit bizonyos írói körökben, akikkel szorosabb kapcsolatban áll, »áldozatnak« tekintenek, magyar nemzetisége miatt”. Fekete egy ügynökjelentés alapján Visky szavait is idézte: „nem vagyok sovén, de amikor látom, hogy magyarnak mutatnak be és emiatt sehol sincs helyem, ölni tudnék... A többi színész talpnyaló és nincs bátorságuk kimondani az igazságot, emiatt nem üldözik őket.” Visky sérelmezte a romániai magyar irodalom és az anyaországi között fennálló „egyenlőtlenséget”, az előbbieknél az utóbbiakkal szembeni „évtizedes” lemaradásáról beszélve. A romániai magyar irodalmi életet nemcsak változatlanul, de sötétebbnek is látta. A meghozott politikai határozatok szerinte a kulturális élet és a nevelés elszigetelését célozták, „egy ilyen tett pedig, a szép, a művészi érték halálát fogja okozni, akár csak a Szovjetunióban”. Úgy vélte, hogy a romániai magyar nemzetiségű kultúremlékeknek csak a „saját” közösségi problémáikkal kell foglalkozniuk, miután a székely-magyar kérdések így sincsenek kellően hangsúlyozva a művészi alkotásokban. Visky számtalanszor nyilvánosan szóvá tette a legalapvetőbb szabadságok és alkotmányos jogok hiányát, kijelentve, hogy Romániában „a demokrácia csak szlogen”. „Szórakoztatta, hogy Románia történelme az ország vezetésében bekövetkezett változások függvényében mindig változik.” Fekete hadnagy értelemszerűen felsorolta a színművésznek az erdélyi magyar nyelvhasználat javára és Erdély hovatartozására tett megjegyzéseit is. Szókimondása ellenére, zárkózottnak, óvatosnak és gyanakvónak írta le Visky, a színész következő kijelentésével láttatva ezt: „állandóan követnek, különböző emberek próbálják kiszedni belőlem politikai véleményemet, mit írok, mit csinálok”. Ilyen előzmények után javasolta Visky teljes körű operatív megfigyelését, kilátásba helyezve a színész tevékenységének dokumentálását, politikai koncepciójának megismerését, hazai és külföldi kapcsolatainak feltérképezését.⁹¹

⁸⁸ Völgyesi András (1923–2013), erdélyi magyar színházrendező, díszlettervező. Róla L.: NÁSZTA Katalin: *A színház műhelye: Völgyesi András*, <https://aharmadiknaponalegnehezebb.blog.hu/2016/11/16/a_szinhasz_muhelye> (letöltve: 2020. 12. 30.).

⁸⁹ HALÁSZ Anna: Humor és humánus. Baranga bemutató Sepsiszentgyörgyön, *A Hét*, 6. évf., 1975. december 19., 6–7. p.; GERGELY G. Péter: Sepsiszentgyörgyi színpad. Jámborlelkű Szent Flórián, *Új Élet*, 18. évf., 1976. február 10., 18. p.; CZEGÓ Zoltán: Jámborlelkű Flórián, *Utunk*, 31. évf., 1976. január 30., 7. p.

⁹⁰ Fekete László (1949–), a Securitate hivatásosa. Meglehetősen hiányos szolgálati adatlapja szerint – legalább a rendszerváltásig szolgált –, alezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/FEKETE%20VASILE.pdf> (letöltve: 2020. 10. 22.).

⁹¹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 15–17. f.

A sepsiszentgyörgyi Securitate értelemszerűen Visky kifogásolható kijelentéseit is begyűjtötte. Azt, hogy gyávának minősítette az országot véglegesen elhagyókat, továbbá az 1975 novemberében az „1. sz. Líceumban”⁹² diákok által terjesztett „irredenta manifesztum” ügyében tett megjegyzését, mely szerint „egyetértek velük, csak a tevékenységük módozatát tudom elítélni, miután lebukásukhoz vezetett”. Komolyabb következményekhez vezettek az 1976. április 15/16. éjszakáján történtek, amikor a Sugás vendéglőből hazafelé tartva Visky belekötött az éjszakai szolgálatban lévő milicistába, az utcán azt kiáltozva, hogy „Le a bűdös kommunistákkal, le a kommunizmussal!”. A történetekről már másnap informálták a megyei elsőtitkárt, elrendelve a színész munkaszerződésének felbontását, a milícia vonalán pedig a csendháborításért járó szabálysértési bírság kivetését kérve. Két nappal később, április 19-én, az időközben megenyhülő megyei elsőtitkár parancsára úgy intézkedtek, hogy az ügyet a színházi kollektíva keretein belül tárgyalják meg.⁹³ A bűnbánó színészek végül megbocsátottak, de figyelmeztették, az első félrelépést követően megszüntetik munkaviszonyát. Visky helyzetét megvitatta, a színház vezetősége amellettt döntött, hogy Marosvásárhelyen élő felesége és gyermeke költözzön Sepsiszentgyörgyre,⁹⁴ és hogy a család számára utaljanak ki egy apartmant a Simeria lakónegyedben.⁹⁵

Az 1976 áprilisi ügy hatására titkosszolgálati vonalon is léptek. Fekete hadnagy, másnap, április 17-én, jegyzőkönyvet vett fel Orbán Károly szí-

⁹² Az 1948-ig Református Székely Mikó Kollégium, az államosítás után többször is megváltoztatta nevét. 1948-tól 1953-ig Magyar Fiúlíceum, 1953 és 1954 között X osztályos Fiú Középiszkola, 1954-től 1958-ig 1-es számú Magyar Tannyelvű Középiszkola, 1958 és 1965 között 1-es számú Középiszkola, 1965-től 1974-ig 1-es számú Líceum, 1974 és 1977 között 1-es számú Reál-Humán Líceum, 1977-től 1989-ig pedig Matematika-Fizika Líceum. A rendszerváltást követően visszavette a Székely Mikó Kollégium nevet. L.: Csíkós Júlia: *Iskolatörténet. A Székely Mikó Kollégium története*, <<http://www.szekelymikokollégium.ro/index.php?vm=1>> (letöltve: 2020. 10. 24.).

⁹³ L.: az 1976. április 16-ai jegyzet tartalmát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 11. (háttoldal is) f.

⁹⁴ Felesége, Visky (sz. Buksa / Bucşa) Zita, 1951. november 2-án született Marossárpatakon. 1976-ig vállalati könyvelőként működött Marosvásárhelyen, majd Sepsiszentgyörgyre költözését követően kasszásnóként, a színház néma szereplőjeként (figurant), 1980-tól pedig a Hárnícia (Szorgalom) Szövetkezet szakképzett munkásaként – szövőnőként – dolgozott. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 57. (háttoldal) f.

⁹⁵ Visky Árpád kedvező irányú magaviseletét igazolták „B.P.” és „David” bizalmi személyek, továbbá „O.K.” beszerzésre „jelölt”, Fekete hadnaggal folytatott 1976. július 23-ai, szeptember 30-ai és október 25-ei beszélgetéseikben, amelyek során kiderült, hogy a fontosabb szerepeket kapó színész rendszeresen járt a próbákra, és szorgalmasan tanulta az előadások szövegét. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 26–28 (háttoldal is). f.

nész⁹⁶ vallomásáról, aki az ominózus incidens szemtanúja volt, megerősítette a történeteket, és aki Viskyvel éppen hazafelé tartott, miután együtt laktak a színház egyik próbaszobájában.⁹⁷ Másnap a Kovászna Megyei Felügyelőség vezetősége engedélyezte „a szocialista államrendre veszélyes és sovén-nacionalista magatartású” Visky tevékenységének a „Filozoful” (Filozófus) fedőnevű egyéni megfigyelési dosszié keretében történő feldolgozását.⁹⁸ A Securitate megyei vezetősége – Ștefan Cerghizan őrnagy, az 1-es belföldi hírszerzési ügyosztály főnöke,⁹⁹ Aulik Sándor ezredes, a megyei állambiztonság főnöke,¹⁰⁰ és Ioan Hancheș ezredes, megyei főfelügyelő¹⁰¹ – javasolta és jóváhagyta az informátori hálózat – „Dávid”, „Ötvös” informátorok és „K.S.” bizalmi személy – ráállítását, továbbá az „S” intézkedés igénybevételét baráti körének azonosításáért. A datálatlan irat kilátásba helyezte Visky Árpád hivatalos figyelmeztetését is.¹⁰²

Visky Árpádra irányította a figyelmet a Maros Megyei Felügyelőség 1976. április 23-ai átirata is, melyben a kovásznai kollégák figyelmét felhívták a Marosvásárhelyre hazalátogató sepsiszentgyörgyi színész Técsy Sándor¹⁰³ kijelentéseire. Técsy színművész-kollégájáról megjegyezte, hogy újra konfliktusba keveredett Sylvester Lajos színházigazgatóval,¹⁰⁴ aki javasolta, hogy mond-

⁹⁶ Orbán Károly (1943–), erdélyi magyar színművész, író. 1972 és 1983 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tagja. Róla L.: az *Orbán Károly író-színész* című blog-oldalt, <<https://orbankaroly.eoldal.hu/>> (letöltve: 2020. 12. 28.).

⁹⁷ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 10. (háttoldal is) f.

⁹⁸ Uo., 9. f.

⁹⁹ Ștefan Cerghizan (1939–), a Securitate hivatásosa. 1973 és 1986 között a Kovászna Megyei Felügyelőség kádere. L.: *Monitorul Oficial*, 548. szám, 2003. október 16., <http://www.cnsas.ro/documente/monitoare/2003/MO%202003.10.16_548.pdf> (letöltve: 2020. 12. 28.).

¹⁰⁰ Aulik Sándor (1930–), a Securitate hivatásosa. Szolgálati adatlapja szerint 1973-tól a Kovászna Megyei Felügyelőség főfelügyelő-helyettese és állambiztonsági főnöke. Ezredesi rangfokozatban ugyan tartalékos állományba került 1984. szeptember 15-én, de ezt követően szolgálatait az Állambiztonsági Tanács (Consiliul Securității Statului, C.S.S.) még egy évig igénybe vette. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/AULIK%20ALEXANDRU.pdf> (letöltve: 2020. 10. 23.).

¹⁰¹ Ioan Hancheș (1928–2000), a Securitate hivatásosa. A gyimesbükki születésű káder 1970 és 1984 között a Kovászna Megyei Felügyelőség főfelügyelője volt. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1984. december 4-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/HANCHES%20IOAN.pdf> (letöltve: 2020. 10. 23.).

¹⁰² ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 3. (háttoldal is) f.

¹⁰³ Técsy Sándor (1946–), erdélyi magyar színművész. 1971 és 1976 között a sepsiszentgyörgyi színház tagja. 1980-ban az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. L.: <<https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz25/123.html>> (letöltve: 2020. 10. 23.).

¹⁰⁴ Sylvester Lajos (1934–2012), erdélyi magyar író, újságíró, drámaíró. 1973 és 1985 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház igazgatója. Munkásságából L.: SYLVESTER Lajos: Egy művész pusztulása. Visky Árpád rejtélyes halála, *Háromszék*, 5 részes emlékezősorozat az 1994. január 11-13-ai és 19-20-ai lapszámokban.

jon fel, mielőtt kirúgnák. Kétlaki nyomorúságos életéről is szót ejtve kiderült, hogy Visky kaphatott volna már lakást, de Veress Dániel igazgató-helyettes¹⁰⁵ inkább egy kéményseprőnek adta azt, ő maga pedig az egykori ünnepeelt primadonna Dukász Anna¹⁰⁶ lakásába költözött.¹⁰⁷

1976. szeptember 20-án a sepsiszentgyörgyi politikai rendőrség szigorú figyelmeztetésben részesítette Viskyt, aki néhány nappal később, egy szeptember 26-ai magyar nyelvű nyilatkozatban megpróbálta tisztázni a körülötte történeteket. Az állambiztonsági szervekkel való „konfliktusa”, úgy vélte Marosvásárhelyen kezdődött. Negatív megnyilvánulásaihoz a súlyos családi és anyagi körülmények is hozzájárultak, melyeket „a többrendbeli [színház] igazgatók sem oldottak meg”, és ottléte utolsó három évében ezt Iuliu Moldovan igazgató és a Megyei Szocialista Művelődési Tanács teljesen elmérgesítette azzal, hogy 1974 márciusától „leépítették” a színház kollektívájából és sepsiszentgyörgyi alkalmazásáig nem volt állandó munkahelye. Visky önkritikát gyakorolt: „A már említett nézeteltérésem Moldovan Iuliu-val odáig vezetett tévedésemben, hogy nacionalistának és sovínisztának neveztem őt több esetben, annál is inkább, mert valóban vannak ilyen hajlamai, és mások [is] így vélekednek róla.” Töredelmesen beismerte, hogy bírálta a személyi kultuszt, a párt szélsőbaloldali elhajlásait, nacionalista tendenciáit. Az időközben megoldódott lakás- és családprobléma mellett azt is megjegyezte, hogy az áprilisi éjszakán történetekhez hozzájárult – a titkosszolgálati anyagban tisztázatlanul maradt – Czegő Zoltán¹⁰⁸ „ügye” is. Visky nyilatkozata végén beismerte, tévedett és megfogadta, hogy részéről többet sohasem fognak előfordulni „hasonló” kijelentések és magatartások.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Veress Dániel (1929–2002), erdélyi magyar író, drámaíró, irodalomtörténész. 1970 és 1992 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház irodalmi titkára, dramaturgja. Munkásságából L.: VERESS Dániel: *A színház vonzásában. Jegyzetek a műhelyből*. Összeállította és a szöveget gondozta KERÉKES Mária, Állami Magyar Színház, Sepsiszentgyörgy, 1980.

¹⁰⁶ Dukász Anna (1925–2000), erdélyi magyar színésznő, érdemes művész. 1968 és 1975 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház igazgatója, majd munkatársa. L.: *In memoriam Dukász Anna*, <<https://web.archive.org/web/20150518081354/http://www.nemzetiszhaz.ro/arhiva-teatrului-hu/in-memoriam/dukasz-anna.html>> (letöltve: 2020. 10. 24.).

¹⁰⁷ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 114.. f.

¹⁰⁸ Czegő Zoltán (1938–), romániai magyar költő, író, újságíró. Az 1968-ban létrehozott sepsiszentgyörgyi időszaki kiadvány, a *Megyei Tükör* egyik alapító szerkesztője. 1988-ban áttelepült Magyarországra. A második Forrás-nemzedék költőjeként L.: CZEGŐ Zoltán: *Pogány liturgia. Versek*, Kriterion, Bukarest, 1970.

¹⁰⁹ Megfogadta azt is, ha tudomása lesz államellenes megnyilvánulásokról, vagy olyan esetekről, „amelyek valamilyes formában a szocialista rendszer ellen fordulnak”, az állambiztonsági szervek tudomására hozza. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 7–8. f.

A sepsiszentgyörgyi színház 1976. december 3. és 6. között Jugoszláviában vendégszerepelt,¹¹⁰ amelynek során Vörösmarty Mihály évadnyitó *Csongor és Tünde* című darabja mellett,¹¹¹ George Ciprian *Gácsérfej* című bohózatát is bemutatták.¹¹² Ez utóbbiban Visky főszerepet játszott, és alakítása a későbbiekben is jó kritikát kapott.¹¹³

Személyes kisiklásokra a továbbiakban is sor került. A színész hullámzó kedélyállapotát jelzi az 1976. december 12-én történtek, amikor hazatérve, miután nem tudta kinyitni lakása ajtaját, a szomszéd karhatalmista, Rudolf Roman hadnagnál csengetett, ököllel verve az ajtót. A kilépő rendvédelmit a második és harmadik emelet szomszédjai fogadták és Visky, aki azt állította, hogy azért nem tud bemenni lakásába, mert oda előzetesen a Milícia behatolt és lehallgató készülékeket helyezett el. Roman szerint a megszorult Yale-kulcs okozta az incidenst, csendre intette a színészt, majd újra bezárkózott. A helyzet azonban tovább eszkalálódott és a hadnagy másnap, december 18-án, csendháborításért panaszt tett a Milicián, amiért Viskyt a 153/1970. sz. törvényrendelet alapján 500 lej pénzbüntetés kifizetésére kötelezték.¹¹⁴ Ez a történet, és az informatori tájékoztatásokból átszűrődő utalások az iránta tanúsított állambiztonsági érdeklődésről, nem akadályozták meg a megyei Securitate vezetőségét abban, hogy Fekete hadnagy 1977. június 2-ai javaslatát a „Filozoful” fedőnevű megfigyelési dosszié lezárásáról, kedvezően elbírálják.¹¹⁵

A kedvező szakszolgálati magatartást Visky szakmai sikerei is befolyásolhatták. A sepsiszentgyörgyi irodalmi körben vezető szerepet játszó előadóművész,¹¹⁶ az előző évben létrehozott *Megéneklünk, Románia* (Cîntarea României) fesztivál – hivatalos műkedvelő tömegmozgalom – második évadjában az 1907-es parasztfelkelésre emlékezve, oratóriumszerűen (oratórium 5 hangra), a versrészleteket magyarul és románul is előadva, színpadra vitte Tudor Arghezi 1907 című poémáját. Némileg korábban, Arghezi *Szülőfalu* című versét rádió- és tévészeraplés keretében is előadta.¹¹⁷ Színművészként

¹¹⁰ D. MÁTRAY Erzsébet: Mozgalmas jugoszláviai napok. Turné utáni beszélgetés sepsiszentgyörgyi színészekkel, *Előre*, 31. évf., 1977. február 2., 4. p.

¹¹¹ SZÓCS István: Egy klasszikus remekmű mai értéke, *Előre*, 30. évf., 1976. október 29., 2. p.; HALÁSZ Anna: Rövid gyönyörnek kurta évei, *A Hét*, 7. évf., 1976. december 3., 7. p.;

¹¹² Gácsérfej. A sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház vendégjátéka, *Magyar Szó*, 33. évf., 1976. december 3., 8. p. GEROLD László: Népi mesejáték és monodráma. A sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház vendégjátékáról, *Magyar Szó*, 33. évf., 1976. december 8., 12. p.

¹¹³ BOGDÁN László: Szerep kavalkád, *Megyei Tükör*, 9. évf., 1976. december 18., 2. p.; SZÓCS István: Gácsérfej, *Előre*, 31. évf., 1977. január 6., 2. p.

¹¹⁴ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 3. kötet, 22–23. f.

¹¹⁵ Uo., 1 (háttoldal is). f.

¹¹⁶ BARTOS Endre: Nem éppen ideális körülmények között, *Művelődés*, 30. évf., 1977. február 1., 58–59. p.

¹¹⁷ BOGDÁN László: Egy szavaló kör problémája, *Megyei Tükör*, 10. évf., 1977. február 11., 2. p.; BOGDÁN László: Megéneklünk, Románia. Színház és műkedvelők, *Megyei Tükör*, 10. évf., 1977. február 19., 2. p.

vegyes kritikákat kapott a Sütő András *Csillag a máglyán* című drámájában és a Peter Hacks *Amphitryon* című komédiájában megformált szerepekért.¹¹⁸

„Sârbu” informátor 1977. október 3-án arról tájékoztatott, hogy Visky Árpád újra egymagában él, felesége és gyermeke visszaköltözött Marosvásárhelyre. Az erősen lefogyott színész alkalomadtán megvetését fejezte ki munkahelye és különösen a színházi vezetőség ellen, megállapítva, hogy nem tud kibontakozni, miután nem kap megfelelő szerepeket, és a társulatban is alacsony a munka színvonala. Kedvezőtlen megjegyzéseket tett a városra és lakosságára, kijelentve, hogy ez visszaüt a színészekre is.¹¹⁹ Mindettől függetlenül Visky kiválóan adta elő a tiborci monológot Madách Imre *Bánk bánjában*,¹²⁰ részt vett a sepsiszentgyörgyi színház 1977 novemberi magyarországi vendégszereplésén,¹²¹ és az Ady évfordulóra december 28-án megszervezte a „Százszor is, végül is” című sikeres műsort.¹²² Előadóművészi teljesítménye előtti főhajtásként is felfogható Csoóri Sándor 1977 novemberében publikált *Zúzmara-koszorút a sírra* című „Isten Szörnyetegére” emlékező írása, melyet Visky Árpádnak ajánlott.¹²³

Az újból kedvezőtlenre fordult titkosrendőrségi értékelés is közrejátszott abban, hogy a Visky ügyével foglalkozó Fekete László hadnagy a levélelfogást biztosító bukaresti 0647 sz. Katonai Alakulat segítségét kérte az 1977. október 8. – 1978. április 8. közötti fél éves időszakra.¹²⁴ Ezt követően jutott el Feketéhez, 1978. február 8-án, Visky, Bella István költőhöz¹²⁵ intézett elismerőlevele, melyet az előző évben megjelent *Igék és Igák* című verses kötetre reagálva írt.¹²⁶ A színész Bellát a társulat 1977. évi 10 napos turnéja alatt ismerte meg.¹²⁷

¹¹⁸ LANG Gusztáv: Sütő bemutató Sepsiszentgyörgyön, *Utunk*, 32. évf., 1977. április 1., 7. p.; NAGY Pál: Sepsiszentgyörgyi színpad. *Csillag a máglyán*, *Új Élet*, 19. évf., 1977. április 25., 18. p.; SZÓCS István: Sepsiszentgyörgyi Amphitryon, *Előre*, 31. évf., 1977. május 25., 2. p.; BÍRÓ Béla: Egysíkú Amphitryon, *Utunk*, 32. évf., 1977. június 17., 7. p.

¹¹⁹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 113 (háttoldal is). f.

¹²⁰ KÁNTOR Lajos: Igaz Bánk, *Utunk*, 32. évf., 1977. december 23., 7. p.

¹²¹ B. Ö.: Színházi jegyzet. *Csillag a máglyán*, [Veszprémi] *Napló*, 33. évf., 1977. november 18., 5. p.

¹²² Színház-rovat, *Megyei Tükör*, 10. évf., 1977. december 27., 2. p.; CZEGŐ Zoltán: Ady-emlékműsor, *Megyei Tükör*, 10. évf., 1977. december 30., 4. p.; SYLVESTER Lajos: Közönség: Közösség, *Művelődés*, 31. évf., 1978. március 1., 2–3. p.

¹²³ CSOÓRI Sándor: Zúzmara-koszorút a sírra. Visky Árpádnak, *Új Írás*, 17. évf., [Emlékezés Ady Endréről / Versek Ady Endréről] 1977. november 1., 102. p.

¹²⁴ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 115. f.

¹²⁵ Bella István (1940–2006), Kossuth- és József Attila-díjas költő és műfordító. Róla L.: BAKONYI István: *Bella István*, Balassi Kiadó, Budapest, 2001.

¹²⁶ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 108. f.

¹²⁷ A Securitate 1983. január 27-ei adatolása szerint Visky a következő külföldi turnékon vett részt: 1972-ben és 1976-ban Jugoszláviában, majd az említett 1977. évin kívül Magyarországon 1979-ben 17 napot, majd 15 napot; 1981-ben pedig újabb 16 napot turnézott. Uo., 57. f.

1978. február 19-én a Maros Megyei Felügyelőség átiratban fordult a kollégákhoz. Egy ellenőrizetlen informátori anyagra hivatkozva ismertették, hogy Király Károly¹²⁸ Szabad Európa Rádióban is beolvasott memorandumához egyetértően hozzászóltak Sepsiszentgyörgyön is. Név szerint Visky Árpádot említették, aki kijelentette, hogy Király helyesen látja az érintett problémákat, miután a sokat emlegetett „nemzetiségtől függetlenül” szólam ellenére igaz, hogy a magyar nemzetiségűeket elnyomják. A hozzászólást Dumitru Tăbăcaru tábormok¹²⁹ is látta, aki azonnal elrendelte Visky ellenőrzését és figyelmeztetését.¹³⁰

Mindezen túlmenően, Visky vegyes kritikát kapott a Veress Dániel *Örvényben* című drámájában nyújtott alakításáért,¹³¹ de a Theodor Mănescu *Éjszaka az országúton* című színműve főszerepében, melyet 1978 őszén kezdett játszani a sepsiszentgyörgyi társulat, a kritikusok szerint is remekelt.¹³²

1978 krónikájához hozzátartozik „Gheorghie Manolache” 1978. november 25-ei jelentése is. A Ștefan Cerghizan alezredesnek kézbesített anyagban az informátor a december 1-jei ünnepségre – a nagy egyesülés 60. évfordulójára – szánt *Örökre egyesülve a trikolor alatt* (Uniți pe veci sub tricolor) című színdarab felkészülési nehézségeiről számolt be. A Burebistát és a dákorománokat taglaló darab nem nyerte el a sepsiszentgyörgyi társulat 25 magyar színészének tetszését. Visky az első két próbáról hiányzott, majd november 18-án, miután a szöveget lelkiismeretesen végigolvasta, kifogásoló megjegyzéseket tett a színrevitelért felelős Hero Lupescunak, a Bukaresti Román Opera főrendezőjének,¹³³ kijelentve, hogy ő „ilyen disznóságokat” nem fog eljátszani. Meg-

¹²⁸ Király Károly (1930–), erdélyi magyar politikus, közgazdász, újságíró. Román titkoszolgálati anyagai meglehetősen hiányosak, és csupán 1983–1987 közötti lehallgatási anyagokat és utcai figyelőztetéseket tartalmaznak. L.: ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 203543. sz. dosszié, 1-3. kötet. L.: KIRÁLY Ibolya: *Emlék-repeszek. Király Károly igazsága*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 2016.

¹²⁹ Dumitru Tăbăcaru (1927–), a Securitate tábormoka. A külföldi hírszerzés kötelékében szolgált különböző beosztásokban 1963 és 1970 között. 1977-től 1980-ig az I. Belföldi Hírszerzési Igazgatóság főnöke. Vezérőrnagyi rangfokozatban tartalékos állományba került 1982. december 24-én. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrela_securitatii/TABACARU%20DUMITRU.pdf> (letöltve: 2020. 10. 24.). Pályafutásáról L.: személyi dossziéját, ACNSAS, Cadre MAI 000077, Dosar Personal General-Maior Tăbăcaru Dumitru, továbbá TĂBĂCARU, Dumitru Iancu: *Biografie ostenită*, Editura Paco, București, 2012.

¹³⁰ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 107. f.

¹³¹ KÁNTOR Lajos: Hit a színházban, *Utunk*, 33. évf., 1978. április 28., 1–2. p.; NAGY Pál: Ösbemutató volt, *Új Élet*, 20. évf., 1978. június 10., 17–18. p.

¹³² METZ Katalin: Az időszerűség izgalma. Theodor Mănescu színműve Sepsiszentgyörgyön, *A Hét*, 9. évf., 1978. október 6., 5. p.; Szöcs István: Éjszaka az országúton, *Előre*, 32. évf., 1978. december 15., 2. p.

¹³³ Hero Lupescu (1927–2007), román operarendező. Róla L.: *Regizorul de operă Hero Lupescu a murit*, <<https://www.mediafax.ro/cultura-media/regizorul-de-opera-hero-lupescu-a-murit-946243>> (letöltve: 2020. 10. 24.).

kérdezte a főrendező, hogy ilyen „cirkuszt” miért nem amatőr színészekkel játszatnak el, mert ez nem méltó a profi színészekhez. A jelenlévő Constantin Stanca kultúráért felelős párttitkár végül közbelépett, több mint 20 perces beszédben próbálva megértetni a kollektívával a darab létjogosultságát. A próba folytatásakor Visky kétségbe vonta Hero szakértelmét, és a helyzet odáig fajult, hogy a főrendező közölte a párttitkárral, visszautazik Bukarestbe, mert ő ilyen rosszindulatú társulattal nem tud együtt dolgozni. A párttitkár újra leült a társulattal, majd tovább folytatták a munkát. Visky a másnapi próbáról gyomorbántalmakra hivatkozva hiányzott, majd többet nem vett részt a munkában, orvosi igazolással mentve ki magát. Hasonlóképpen járt el Orbán Károly színész is, aki csak fizikailag volt jelen, „undorodva” játszotta szerepét, majd november 23-tól többet nem vett részt a próbákon, orvosi papírral igazolva távolmaradását. A jelentés szerint a társulat több tagja – Simon András,¹³⁴ Krizsovánszky Szidónia,¹³⁵ Csergőffy László,¹³⁶ Fülöp Klára,¹³⁷ Dobos Imre,¹³⁸ – mindvégig éreztették a darabbal szembeni ellenérzésüket, mely a próbákról való késésben, késői kezdésekben, hallgatólagos tiltakozásban és ironikus megjegyzésekben kapott kifejezést.¹³⁹

A sajtóanyagot vizsgálva, Visky Árpád színművészi karrierének csúcspontja az 1979 és 1981 közötti időszakra tehető. 1979. március 2–10. között Brassóban megtartották a „Kortárs Színjátszás” második romániai seregszemléjét,

¹³⁴ Simon András (1950–), erdélyi magyar színész. 1974-től 1989-ig a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tagja. Róla L.: ÁGOSTON Péter: *Takarásban 9. rész: Simon András*, <https://www.youtube.com/watch?v=zKTqA-S3kkc> (letöltve: 2020. 12. 28.).

¹³⁵ Krizsovánszky Szidónia (1944–2014), erdélyi magyar színésznő. 1969-től 44 éven át a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház, majd a Tamási Áron Színház tagja. Róla L.: LÁSZLÓ Károly: Búcsú Krizsovánszky Szidóniától. Komédiás szolgálat szakadék fölött, *Háromszék*, 2014. december 11., <https://www.3szek.ro/load/cikk/76255/komediasszolgalat_szakadek_folott_bucsu_krizsovanszky_szidoniától> (letöltve: 2020. 12. 28.).

¹³⁶ Csergőffy László (1944–), erdélyi magyar színművész. 1968 és 1990 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tagja. L.: <<https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz04/79.html>> (letöltve: 2020. 12. 28.).

¹³⁷ Fülöp Klára (1939–2005), erdélyi magyar színésznő. 1961-től haláláig a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tagja. L.: BOGDÁN László: Búcsú Fülöp Klárától, *Háromszék*, 18. évf., 2006. január 4., 3. p.

¹³⁸ Dobos Imre (1941–), erdélyi magyar színművész. 1966 és 1988 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tagja. L.: Dobos Imre színész 50 éves pályafutását ünnepelték Váradon, *Krónika*, 2016. október 16., <<https://kronikaonline.ro/kultura/dobos-imre-szinesz-50-eves-palyafutasat-unnepeltek-varadon>> (letöltve: 2020. 12. 28.); Önmagunk megismerése és a százarú ember – beszélgetés Dobos Imre színművésszel, *Krónika*, 2012. május 25., <<https://kronikaonline.ro/szempont/onmagunk-megismerese-es-a-szazarcu-ember-a-beszelgetes-dobos-imre-szinmuveessel>> (letöltve: 2020. 12. 28.).

¹³⁹ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 104 (háttoldal is). f.

melyen március 7-én a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház bemutatta Mănescu *Éjszaka az országúton* című darabját, Constantin Codrescu¹⁴⁰ vendégrendezésében. A legjobb darabválasztásért díjazták a színházat, és a férfialakítás nagydíját az ekkora már sorozatosan kitűnő teljesítményeket nyújtó Visky Árpád nyerte el – ex aequo – a bukaresti Nemzeti Színház művészeivel, Ovidiu Iuliu Moldovannal.¹⁴¹ A darab a *Megéneklünk, Románia* fesztiválon is sikereket ért el: a főszereplő, a színház és a rendező második díjat kaptak.¹⁴² A sikeres évet mutatja Visky Tuliója Antonio Buero Vallejo *Alapítvány* című darabjában,¹⁴³ és Káin megformálása Sütő András *Káin és Ábel* című drámájában.¹⁴⁴ Ez utóbbi darab szemléltető főpróbája előtt a következőképpen nyilatkozott Magyar Lajosnak a főszerepéről: „Káin a mindenkori »álom-kaszabolta« ember, a mindenkori szolgálalkúségre való hajlam elvetésének példázata: a Káinok léteznek, a Káinokat kitermelték, a Káinokkal tárgyalni kell.”¹⁴⁵ Sokatmondó és egyszerismind saját karakterére is reflektál a *Teatrul* (A színház) bukaresti folyóirat Művészi vallomások című rovatában leköszölt Visky-nyilatkozat: „Bizonyos értelemben a három szerepben van hasonlóság. Mind a három szereplő lázongó ember, nem tudnak megbékélni a helyzetükkel, visszautasítják a konvencionális hazugságot. Emészto igazságszomjuk elsősorban egy majdnem egzaltált szenvedélyben nyilvánul meg, kirobbanó indulatokban.”¹⁴⁶ 1979 októberében a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Szín-

¹⁴⁰ Constantin Codrescu (1931–), román színpadi- és tévésztész, egyetemi tanár, színház-igazgató. Róla L.: ȚARĂLUNGĂ, Ecaterina: *Enciclopedia identității românești. Personalități*, Editura Litera, Chișinău, 2010, 200. p.

¹⁴¹ MÉHES György: Vitázzunk a vitadrámáról. Néhány megjegyzés a brassói második kortárs színházi seregszemléről, *A Hét*, 10. évf., 1979. március 30., 6. p.; N. P.: Fesztivál Brassóban, *Új Élet*, 21. évf., 1979. április 10., 16. p.

¹⁴² PÉTER Sándor: Megéneklünk, Románia. Eredmények, melyek többre köteleznek, *Megyei Tükör*, 12. évf., 1979. augusztus 29., 1–3. p. Helyezéséről Visky később a marosvásárhelyi rádió magyar nyelvű műsorában is nyilatkozott. L.: Műsorok, *Vörös Zászló*, 31. évf., 1979. október 2., 2. p.

¹⁴³ ÁGOSTON Vilmos: Alapítvány – vagy valami más?, *A Hét*, 10. évf., 1979. március 16., 7. p.; SZAKOLCZAY Lajos: Az alapítvány. Antonio Buero Vallejo színműve Sepsiszentgyörgyön, *Magyar Nemzet*, 35. évf., 1979. április 10., 4. p.; Bemutató Sepsiszentgyörgyön, *Film Színház Muzsika*, 23. évf., 1979. április 21., 20. p.; METZ Katalin: A képzelt alapítvány, *Előre*, 33. évf., 1979. december 28., 2. p.

¹⁴⁴ SZAKOLCZAY Lajos: Káin és Ábel. Sütő András drámája a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színházban, *Magyar Nemzet*, 35. évf., 1979. március 28., 4. p.; KÁNTOR Lajos: Egy új Káin, *Utunk*, 34. évf., 1979. április 20., 7. p.; OLÁH Tibor: Káin – az ember, *Vörös Zászló*, 31. évf., 1979. május 12., 3. p.; HALÁSZ Anna: A sors alaphelyzetei, *A Hét*, 10. évf., 1979. szeptember 7., 7. p.

¹⁴⁵ MAGYARI Lajos: Visky Árpád „töprengés-műhelyében”, *Megyei Tükör*, 12. évf., 1979. március 17., 2. p.

¹⁴⁶ SUGÁR Teodor: Szemle. A Teatrul két színiévről, *A Hét*, 10. évf., 1979. szeptember 7., 6–7. p.

ház Magyarországon vendégszerepelt, és Visky ismét jó kritikákat kapott.¹⁴⁷ Hasonlóan jó alakítást nyújtott Alan Ayckbourn *Nálunk, nálatok, náluk...* című tragikomédiájában is.¹⁴⁸

1980. január 4-én, este 19.45-kor, Szócs Tibor őrnagy¹⁴⁹ szokásos „örjáratát” végezve betért a sepsiszentgyörgyi színház kávézójába, ahol az általa addig személyesen nem ismert Visky Árpád feltartóztatta és megkérte, hogy fogyasszának el együtt valamit. A meghívást elfogadó állambiztonsági tisztnek a színész elpanaszolta nehéz életkörülményeit, az okokat firtató kérdésre pedig válaszként az államfő tevékenységét jelölte meg, akinek a személyi kultuszért tett lépései hátrányosan érintik a romániai lakosságot. Visky fogcsikorgatva magyarázta az őrnagynak, ő majd mindent megtesz, hogy az államfő életére törjön. A csitító szavakra elmondta, ő kommunista annak ellenére, hogy nem párttag, és napirenden van a marxista-leninista ideológiával meg a pártpolitikával. Az államfőt az internacionalizmus hiányával vádolta, aki nem tud elviselni más nemzeteket, a kesztyűt felvevő őrnagy pedig Ceaușescu külföldi népszerűségével és a romániai nemzetiségi kérdésekben tanúsított „eredeti marxista megoldásaival” mondott ellent. Visky erre az Előpatak felé vezető 4. kilométerkőnél látható feliratra hivatkozott, amelynek alapján szerinte „kiutasítottak minket erről a vidékről”. A feliratokról a színész még megjegyezte, hogy magyarországi ismerőseivel is beszélgetve erről, azt kérték tőle, fényképezze le ezeket. Kijelentette, most már tudja, hogyan kell eljárnia hasonló helyzetekben, és majd minden ilyesmit a határon túliak tudomására hoz. Elmondta, semmirevalónak tartja Hajdú Győzöt¹⁵⁰ az RKP 1979 novemberi XII. pártkongresszusán elmondott felszólalásáért, ugyanakkor dicsérte Constantin Pârvulescu¹⁵¹ „meggondolatlan kirohanását”, amelyben az akkor

¹⁴⁷ ABLONCZY László: Sepsiszentgyörgyiek Budapesten. A játék öröme. Caragiale, Tamási és Sütő drámái, *Esti Hírlap*, 24. évf., 1979. október 12., 2. p.; HORVÁTHY György: A sepsiszentgyörgyi Káin és Ábel, *Napló*, 35. évf., 1979. október 18., 5. p.; BULLA Károly: Vendégjáték. A Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház három előadása, *Film Színház Muzsika*, 23. évf., 1979. október 20., 6. p.; G. M.: Küldetésben, harmadszor. A Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház magyarországi vendégjátéka, *Megyei Tükör*, 12. évf., 1979. október 27., 2. p.

¹⁴⁸ BÍRÓ Béla: *Nálunk, nálatok, náluk*, *Megyei Tükör*, 12. évf., 1979. december 22., 2. p.

¹⁴⁹ Szócs Tibor (1939–1997), a Securitate hivatásosa. 1979 és 1985 között a Securitate Kovászna Megyei Felügyelőségének kádere, 1984-től Kézdivásárhely állambiztonsági főnöke. Alezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1985. június 6-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/SZOCS%20TIBERIU.pdf> (letöltve: 2020. 10. 25.).

¹⁵⁰ Hajdu Győző (1929–2018), erdélyi magyar író, szerkesztő, a Ceaușescu-rendszer aktív kiszolgálója. L.: HAJDU Győző: *Împreună. 55 de ani la masa de lucru redacțională. Antologie bilingvă = Együtt. Ötvenöt év szerkesztőségi asztalok mellett. Kétnyelvű antológia*, Asociația Culturală și de Prietenie Együtt – Împreună, București, 2004.

¹⁵¹ Constantin Pârvulescu (1895–1992), román kommunista politikus, az RKP alapító tagja, Nicolae Ceaușescu aktív ellenzékije. L.: BETA, Lavinia: Constantin Pârvulescu, veterarul mișcării comuniste din România, fusesse exclus de două ori din partid, *Jurnalul*

84 éves egykori illegalista Ceaușescu pártfőtitkári újraválasztása ellen szólalt fel, azzal vádolva, hogy személyi érdekeit a párt és az ország elé helyezte.¹⁵² A beszélgetést tovább folytatták másnap délben, ugyanazon a helyen. Visky elmondta, bukaresti barátaitól tudja, hogy milyen hatalmas összegeket költenek a főtitkárt népszerűsítő itthoni és külföldi anyagokra és terjesztésükre. Kitért az erőszakos „repartizációra” is, amelynek következtében az erdélyi magyarokat az ókirálysági területekre helyezték át, Leonte Răutu, a Ștefan Gheorghiu Akadémia rektorát¹⁵³ idézve, aki szerint egyensúlyra kell törekedni a nemzetiségek elosztásakor az ország területén. Szócs őrnagy ezt követően a bukaresti és a magyarországi barátok és ismerősök nevét tudakolta, de a beszélgetés végül Visky hangoskodásába torkollott.¹⁵⁴

1980. január 9-én Szócs „véletlenszerűen” ismét találkozott Viskyvel, aki a színház kávézójában a néhány nappal korábbiakra reflektálva elmondta, sajnálja a történeteket, majd másnapra tisztázó találkozót kért. A színész szóvá tette a kollégái részéről tapasztalt hidegséget és hogy figyelmeztették kirívó viselkedése miatt. Bár az őrnagy úgy vélte, hogy Viskynek inkább a kovásznai felügyelőség vezetősége előtt kellene magyarázatot adnia korábbi kijelentéseire, elfogadta a másnapi találkozót. A Simeria lakónegyed kávézójában lefolyt újabb találkozón Visky megköszönte a korábbi 100 lejes kölcsönt, melyet a gyermekeinek szánt tejre és kenyérré kapott, de a korábbi állításait firtató kérdéseket azzal hárította el, hogy reméli, az őrnagy nem vette komolyan az általa elmondottakat.¹⁵⁵ A történetek pillanatnyilag következmények nélkül maradtak. Visky informátori megfigyelése tovább folytatódott, bár az akkori jelentésekből kiszűrődő viszonylagos hallgatagság hatékony „pozitív befolyásolásra” enged következtetni.¹⁵⁶

A kétévente megtartott II. Nemzetiségi Színházi Kollokviumra Sepsiszentgyörgyön 1980. április 19. és 27. között került sor. A házigazda társulat Csiki László *Nagyapapa látni akar benneteket* című darabját adta elő, amelyben Visky

Național, 25 aprilie 2009, <<https://jurnalul.ro/scinteia/special/constantin-parvulescu-veteranul-miscarii-comuniste-din-romania-fusese-exclus-de-doua-ori-din-partid-505449.html>> (letöltve: 2020. 10. 24.).

¹⁵² A felszólalásról L.: a korabeli archív felvételt, <<https://www.youtube.com/watch?v=UXjL5S0JGQ>> (letöltve: 2020. 10. 24.).

¹⁵³ Leonte Răutu (sz. Lev Olgenstein, 1910–1993), román kommunista politikus. 1955 és 1981 között a Politikai Végrehajtó Bizottság tagja, 1972-től 1982-ig a Ștefan Gheorghiu Akadémia rektora. Róla L.: TISMĂNEANU, Vladimir – VASILE, Cristian: *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, București, 2008.

¹⁵⁴ Az 1980. január 4-ei és 5-ei beszélgetésekről L.: a január 9-én készült jelentést, melyben Szócs őrnagy homályos utalást tett Visky családi helyzetéről, gyermekeiről, részben román származású feleségéről, mely esetenként nemzetiségi alapú nyilvános konfliktusokhoz vezetett. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 75–76. (háttoldal is) f.

¹⁵⁵ L.: az állambiztonsági tiszt 1980. január 10-ei és 15-ei jelentéseinek tartalmát. Uo., 77–78. (háttoldal is) f.

¹⁵⁶ L.: az 1981. január 9-ei és május 22-ei informátori jelentések tartalmát. Uo., 98–100. f.

főszerepet játszott,¹⁵⁷ és amely elnyerte a legjobb rendezés és a legjobb női főszereplő kollokviumi díjait.¹⁵⁸ A Megyei Könyvtár és a Városi Művelődési Ház a sepsiszentgyörgyi színház művészeinek közreműködésével 1980. június 20-án bemutatta „Az értelmileg és tovább” című József Attila-emlékműsort, Visky Árpád rendezésében.¹⁵⁹ A karriere csúcán lévő színész, másnap, június 21-től alakította először Georg Büchner *Woyzeck* című drámájának címszerepét, melyért ismét jó kritikát kapott.¹⁶⁰ Hasonlóan nagyot alkotott Ion Luca Caragiale *Az elveszett levél* című vígjátékában, ahol Cațavencu figuráját keltette életre.¹⁶¹ Jelzésértékű az év végi vele készített *Megyei Tükör*-interjú, amelyben Visky az elmúlt évről faggatták. A színész úgy vélte, hogy addigi eredményei csupán „morzsák Visky asztaláról”. Ars poeticaként vallotta: „minél többet tudni az emberről. Legalább annyit, amennyit aznap tudunk a Fogalomról.” Ezért is tartotta addigi éveit elsősorban a bátortalanság éveinek. Miután a színház kollektív vállalkozás, úgy vélte, az egyéni bátorság ebben a műfajban nem elegendő, és több kell hozzá: egy jó csapat.¹⁶² Az előadó- és színművészi teljesítménye iránti fokozódó elismerést jelzi Bogdán László¹⁶³ neki dedikált „a TANULSÁGOK ciklusból” című verse.¹⁶⁴

1981 októberében a sepsiszentgyörgyi trupp negyedszer látogatott Magyarországra. Erre a turnéra Sütő András *Szúzai menyegzőjét* (Viskyvel Parmenion szerepében), I. L. Caragiale *Az elveszett levél* című művét, Georg Büchner *Woyzeck* című alkotását és Balázs Éva¹⁶⁵ „Apáink arcán, avagy szülőföldről ének” című előadójátékát – a monodramává sűrített Farkas Árpád-versösszeállítást – vitték. Visky mindhárom darabban főszerepet játszott és egyértelműen a társulat sztárszínésze volt.¹⁶⁶ A sepsiszentgyörgyiek Dunántúlon – Veszp-

¹⁵⁷ VARGYASI Miklós: Színházi kollokvium – 1980. Amikor a díszlet betölti funkcióit, *Megyei Tükör*, 13. évf., 1980. április 25., 1–2. p.; ZSIDAY Csaba: Befejeződött a nemzetiségi színházi kollokvium Sepsiszentgyörgyön, *Magyar Nemzet*, 36. évf., 1980. április 30., 4. p.; MOLNÁR Gizella: A szerep felszabadító feszültsége, *A Hét*, 11. évf., 1980. május 2., 6. p.; BULLA Károly: Tizenkét színház – Tizenegy előadás. Nemzetiségi színházi kollokvium Sepsiszentgyörgyön, *Film Színház Muzsika*, 24. évf., 1980. május 17., 18–19. p.

¹⁵⁸ OLÁH Tibor: Művészvilág. Kollokvium '80, *Igaz Szó*, 28. évf., 1980. június 1., 530–533. p.

¹⁵⁹ MAGYARI Lajos: József Attila diadala, *Megyei Tükör*, 13. évf., 1980. június 19., 2. p.; Színház-rovat, *Megyei Tükör*, 13. évf., 1960. június 20., 3. p.

¹⁶⁰ ÁGOSTON Vilmos: *Woyzeck*, *Utunk*, 35. évf., 1980. augusztus 15., 7. p.; *Woyzeck*, *Film Színház Muzsika*, 24. évf., 1980. szeptember 13., 20. p.

¹⁶¹ BÍRÓ Béla: A megtalált Caragiale, *Megyei Tükör*, 13. évf., 1980. november 22., 2. p.

¹⁶² BOGDÁN László: Tapasztalat és bátorság, *Megyei Tükör*, 13. évf., 1980. december 31., 3. p.

¹⁶³ Bogdán László (1948–2020), erdélyi magyar költő, író, újságíró. Munkásságából L.: BOGDÁN László: *A vörös pók hálójában. Összegyűjtött versek, 1964–1982*, Tinta Kiadó, Árkos, 2017.

¹⁶⁴ BOGDÁN László: A TANULSÁGOK ciklusból. Visky Árpádnak, *Megyei Tükör*, 14. évf., 1981. augusztus 15., 3. p.

¹⁶⁵ Balázs Éva (1950–), erdélyi magyar színésznő, előadóművész, egyetemi oktató. Róla L.: MÁTHÉ Éva: *Balázs Éva. Beszélgetőkönyv*, Korunk – Komp-Press, Kolozsvár, 2011

¹⁶⁶ HORVÁTHY György: A sajátosság méltósága. Sütő András drámája a sepsiszentgyörgyi

rémekben, Pápán, Ajkán, Várpalotán, Székesfehérváron, Vácott -, valamint Budapesten tizennégy előadást tartottak.¹⁶⁷ A hazatérő Visky újabb *Megyei Tükör*-interjúban nyilatkozott. A magyarországi turnéről a társulat professzionizmusát, minőségi munkáját, és fegyelmezett játékát emelte ki, saját maga három szerepéről pedig, hogy az elmúlt két év munkáját láthatták a nézők. A „felemelt fő üzenetét” is tolmácsolta a magyarországi közönségnek: szokásához híven, nem hajolt földig a közönség előtt, hanem éppen ellenkezőleg, igyekezett szembenézni a nézőkkel. Visky mélyebb dilemmáiról is szót ejtett: kell-e a mai színházban a gondolkodó színész, amely a rendszer és a színház mindenkori viszonyát jelzi? Azt is kifejtette, hogy a mondanivaló-centrikus színházban hisz, ami a színházat elsősorban, mint kollektív vállalkozást mozgósítja.¹⁶⁸

1982 tavaszán Visky Árpád rendezői képességeit is kipróbálta, miután sikeresen színre vitte Harold Pinter *A gondnok* című drámáját a székelyudvarhelyi Népszínház fiataljaival és Baász Imre¹⁶⁹ díszleteivel.¹⁷⁰ Előadóművészi tevékenységéből az 1982. november 5-én és 8-án előadott „*A költő hazája*” című Fülöp Klárával rendezett Arany János „kollektív előadói est” a kiemelendő, melyben a *Letésem a lantot* című verset adta elő.¹⁷¹ Értelemszerűen tovább folytatta működését a sepsiszentgyörgyi társulatban, de ekkorra már kiszorult a főszerepekből, „kispadra került”. Ettől függetlenül jó kritikát kapott az Illés Endre *Vörös és fekete* című – Stendhal regénye nyomán írt – drámájában nyújtott alakításáért,¹⁷² illetve N. R. Erdman *Az öngyilkos, avagy a véres hur-*

színház előadásában, *Napló*, 37. évf., 1981. október 25., 5. p.; MOLNÁR Gabriella: Woyzeck üvegkalitkában. Két este – három főszerep. A sepsiszentgyörgyi színház vendégjátéka, *Esti Hírlap*, 26. évf., 1981. október 27., 2. p.; BULLA Károly: A sepsiszentgyörgyiiek, *Film Színház Muzsika*, 25. évf., 1981. október 31., 4. p.; ÉZSIÁS Erzsébet: Hagyomány és újítás. A Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház Budapesten, *Új Tükör*, 18. évf., 1981. november 8., 26. p.; TÓTH Ildikó: Caragiale, Büchner, Sütő, *A jövő Mérmőke*, 28. évf., 1981. november 21., 5. p.; NÁNAY István: Hídverők. A sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház vendégjátéka, *Színház*, 15. évf., 1982. február 1., 24–26. p.

¹⁶⁷ SYLVESTER Lajos: Hídverés, *A Hét*, 12. évf., 1981. november 20., 5. p.; SYLVESTER Lajos: Egy vendégjáték emléktöredékei. Színházi jegyzetek, *Napló*, 37. évf., 1981. december 12., 8. p.

¹⁶⁸ BOGDÁN László: Felemelt fő és minőség, *Megyei Tükör*, 14. évf., 1981. november 7., 3. p.

¹⁶⁹ Baász Imre (1941–1991), erdélyi magyar grafikusművész, illusztrátor. L.: COURAGE Registry, s.v. „Baász Imre Collection”, írta LÓRINCZ Lili, <<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n209932?hu>>, doi: 10.24389/209932.

¹⁷⁰ R. B.: Sepsiszentgyörgyi-udvarhelyi koprodukció, *Megyei Tükör*, 15. évf., 1982. április 10., 3. p.; BÍRÓ Béla: Harold Pinter – Székelyudvarhelyen, *A Hét*, 13. évf., 1982. május 28., 7. p.; ZSEHRÁNSZKY István: A 19. bemutató, *Új Élet*, 24. évf., 1982. június 10., 15. p.

¹⁷¹ Színház-rovat, *Megyei Tükör*, 15. évf., 1982. november 5., 4. p.; BOGDÁN László: Arany János-élműsor, *Megyei Tükör*, 15. évf., 1982. november 6., 3. p.; B. B.: A költő hazája, *Megyei Tükör*, 15. évf., 1982. november 17., 2. p.

¹⁷² BÍRÓ Béla: A lehetetlen ostroma, *Megyei Tükör*, 15. évf., 1982. július 10., 2–3. p.; HALÁSZ Anna: Az esélytelen ifjúság drámája. A Vörös és fekete Sepsiszentgyörgyön, *A Hét*, 13. évf., 1982. július 23., 5. p.; SZÖCS István: Vörös és fekete, *Előre*, 36. évf., 1982. szeptember

ka bosszúja című szatirikus vígjáték epizód szerepében. 1983. február 12–13-ai fellépései ez utóbbiban – a későbbi történetek ismeretében – utolsónak bizonyultak.¹⁷³

1982 folyamán két olyan publikus Visky-megnyilvánulásra is sor került, melyek végül a későbbi büntetőper elindításához vezettek. 1982. április 30-án, egy pénteki napon, a Golgota vendéglő melletti 4-es számú önkiszolgáló udvarán – a dohánygyári hegy tetején –, húsrá vártak a sorban állók. „Tudor” informátor 1982. május 3-ai tájékoztatása szerint, egy adott pillanatban megjelent Visky Árpád és a következőket kiáltotta: „Utálok a kommunistákat, legyen az magyar vagy román, de főleg a románokat! Utálok a Román Kommunista Pártot!” A színész ezt követően belépett a Golgotába, majd két üveg borral visszatérve, a következőket intézte a sorban állókhoz: „Látjátok, ezt bármikor meglehet vásárolni Romániában, ezért sosem állnak sorba!” Visky a jelenlévő színészkollégája, Dobos Imre végül hazavezette.¹⁷⁴ Visky 1983. január 6-ai nyilatkozatában árnyaltabban fogalmazott. Három órai várakozás után tette fel a kérdést a tömegnek: „Miért álltok sorban és nem kiabáltok?” Majd a Golgotából kifelé tartva megjegyezte: „Az egyetlen áru, amiért Romániában nem kell sorba állni az az alkohol!”¹⁷⁵

Súlyosabb következménnyel jártak az 1982. december 30-án d.u. félnégykor a sepsiszentgyörgyi színház kávézójában történtek. Az akkoriakról a szenvedő alanyként megjelenő Florian Josan százados,¹⁷⁶ művelti tiszt, másnapi (fel)jelentéséből értesülünk. Ioan Zaiț hadnagyot és az ott tartózkodó Josant, a szomszédos asztalnál további három személy társaságában időző Visky, román beszédüket meghallva, a következő román szavakkal inzultálta: „Minden román a teremben álljon fel tíz percre, kifelé innen a románokkal!” Bár az asztalánál ülők megpróbálták csitítani, Visky a következőkkel folytatja: „Ez az ember, aki eladta és leigázta az országot, rabságban tart minket, 44 éve rabságban vagyunk! Ezek a románok ellopták Erdélyt, kifelé velük! Ismertétek Horthy Miklóst nem? Éljen Horthy Miklós!” A jelentés szerint a két civilben lévő állambiztonsági tiszt tette, hogy nem hallja, később, távozásuk előtt, Visky Árpád odament hozzájuk és bocsánatot kért, de a baj már meg-

23., 2. p.; VÁSÁRHELYI Géza: Hol vagy, Julien Sorel?, *Utunk*, 37. évf., 1982. október 1., 1. és 7. p.

¹⁷³ BÍRÓ Béla: Elfeledett remekmű, *Utunk*, 38. évf., 1983. május 6., 7. p.; SZAKOLCZAY Lajos: Erdélyi színházakban. Az öngyilkos Sepsiszentgyörgyön, *Színház*, 16. évf., 1983. szeptember 1., 42–44. p.

¹⁷⁴ A Charec századosnak továbbított tájékoztatást, a Visky ügyével foglalkozó Szócs alvezetessel is megosztották. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 97. f.

¹⁷⁵ L.: Visky Árpád 1983. január 6-ai nyilatkozatát. Uo., 73–74. f.

¹⁷⁶ Florian-Octavian Josan (1947–1995), a Securitate hivatásosa. Szolgálati adatlapja szerint 1968 és 1989 között mindvégig a Kovászna Megyei Felügyelőség kádere volt. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadre_securitatii/JOSAN_FLORIAN_OCTAVIAN.pdf> (letöltve: 2020. 10. 24.).

történt. Josan jelentésén kézírásos megjegyzéssel utasították Cerghizan alezredest, hogy Viskyt a főfelügyelő parancsára idézzék be, hallgassák ki, majd az asztaltársak azonosítása után a milíciaszervek bevonásával dokumentálják és készítsék elő az ügyet a jogi lépések megtételéhez.¹⁷⁷

Börtönben (1983–1984)

Visky Árpádot 1983. január 6-án hallgatta ki Vasile Charec százados¹⁷⁸ és Fekete László főhadnagy, illetve a végére betoppanó Cerghizan alezredest. A testi motozást követő beszélgetést rögzítették, majd utólag legépelték. A színész visszautasította a magyarul írandó nyilatkozat lehetőségét, majd beszámolt a politikailag kínosnak minősíthető nyilvános kijelentéseiről, melyekre a Securitate legutóbbi „négy évvel ezelőtti” beidézését követően került sor. Visky úgy vélte, hogy 1981 nyaráig nem voltak különösebb problémái, szakmailag hasznosnak érezte magát. Ezt követően azonban megváltoztak a dolgok, nem kapott szerepeket, és a színház vezetősége, a családi életében beállt változásokra reagálva, Visky számára egy legénylakást utalt ki. Ilyen kontextusban került sor a vitás kijelentésekre. Beismerte, hogy foglalkoztatja a politika, hogy ellenzéki, miután nem ért egyet a mindennapi élet egyes problémáival. Tagadta, hogy reakciós vagy sovíniszta lenne, ugyanakkor elismerte, hogy számtalanszor rossz ízű vicceket engedett meg magának Ceaușescu és politikája rovására. Végül tudomásul vette az állambiztonságiak figyelmeztetését és ismét megfogadta, hogy a jövőben kerüli az oda nem illő magatartást.¹⁷⁹

Visky azt is megfogadta, hogy másnap újra jelentkezik a Securitatén, de ehelyett beutaltatta magát a sepsiszentgyörgyi megyei kórház neuropszichiátriai osztályára, anélkül, hogy erről bárkinek szólt volna. 7–8 nap után kiengették és ezt követően néhány napig egykori felesége lakásán tartózkodott, akivel – a válás¹⁸⁰ ellenére –, továbbra is együtt élt. Január 18-án, vele és kisebbik lányával sétált, amikor összetalálkozott Sylvester Lajossal. A színházigazgató éppen a Securitatétól jött, közölte Viskyvel, hogy keresik és mihamarabb jelenjen meg előttük. Parázs vita alakult ki, melynek során Visky Sylvestert hibáztatta a kialakult helyzetért, azzal indokolva ezt, hogy az elmúlt más-

¹⁷⁷ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 94–95. (háttoldal is) f.

¹⁷⁸ Vasile Charec (1945–), a Securitate hivatásosa. 1976 és 1985 között a Kovászna Megyei Felügyelőség I. belföldi hírszerzési ügyosztályának kádere. L.: <<http://cnsas.ro/documente/hotarari/definitive/Charec%20Vasile.pdf>> (letöltve: 2020. 10. 25.).

¹⁷⁹ L.: Visky Árpád 1983. január 6-ai nyilatkozatát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 72–74. f.

¹⁸⁰ Az 1983. február 26-ai kihallgatási jegyzőkönyv szerint a válásra 1982 májusában került sor, gyermekei az ekkor 18 éves László, a 8 éves Anna-Márta és a 4 éves Virág. ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 1. kötet, 27–28. f.

fél évben kevés szerepet kapott, és emiatt káros szenvedélye eluralkodhatott rajta. A végül lehiggadó színész arra kérte felettesét, járjon közbe a megyei Securitate vezetőségénél, hogy a főfelügyelő, vagy az állambiztonság főnöke fogadja audiencián, miután a január 6-án rabosítási fotót és ujjlenyomatokat vevő káderek ellenszenvesnek bizonyultak.¹⁸¹

Sylvester sikeres közbenjárására, Aulik ezredes másnap reggel, 1983. január 19-én fogadta Viskyt. Csupán látásból ismerték egymást, és a jó hangulatban lefolyt meghallgatás során Visky azzal védekezett, hogy semmire sem emlékszik az 1982. december 30-án történekből. A jó benyomásokkal maradó színészt Charec százados vette át a továbbiakban, aki előtt újabb nyilatkozatot írt. Visky beismerte, hogy magánéleti és szakmai nehézségei ellenzéki lelkületbe taszították, politikai kérdésekben a bűnösöket keresve általánosított és elfogadhatatlan kijelentéseket tett. Elismerte, hogy súlyos szavaival átlépte a határt az 1982. december 30-ai verbális incidens során, ugyanakkor úgy vélte, hogy az ő nyílt, extrovertált, szókimondó természete nem a legveszélyesebb az államrendre nézve. Tudomásul vette az újabb figyelmeztetést, és ígéretet tett arra, hogy „saját kezdeményezésből” értesíti majd a Securitatét az igazán veszélyes provokátorokról.¹⁸²

1983. február 1-jén Sylvester Lajos sürgősen berendelte Viskyt az irodájába, majd közölte, hogy éppen hivatalos ügyekben járt a megyei elsőtitkárnál, aki tudatta: nála van Visky dossziéja az általa elkövetett tettekkel. A sovén-nacionalista vádakát cáfoló színházigazgató érvelését megértően fogadta, de Sylvester rájött, hogy a Securitatén is közbe kell járnia Visky érdekében. Az innen kapott értesüléseket, még aznap, fél órával később, falféren közölte a színház előtt várakozó Viskyvel, aki másnap – a védekezési technika részeként – a körorvostól küldő papírt szerevezve ismét beutaltatta magát a sepsiszentgyörgyi kórház neuropszichiátriai osztályára. Itt érte Fábíán Lajos ügyész 1983. február 8-ra szóló kihallgatási idézése. Visky válaszul Kozma László sepsiszentgyörgyi ügyvédhez fordult, majd elérte, hogy Kovászna megye főügyésze, Nyáguly János a *Megyei Tükör* újságírójánál, Daróczi Ferencnél véleményezhesse helyzetét: „Sajnálom, de ez az ügy nem tőlünk függ!” – üzenté.¹⁸³ Mindeközben a színházi vezetőség megkereste Szabó Zoltán főorvost, ha Visky alkalmas-e arra, hogy február 11–13. között részt vegyen a próbákon és a hétvégi három műsorban eljátszhassa szerepét *Az öngyilkosban*. Miután Fábíán ügyész is engedélyezte, sor kerülhetett Visky szerepvállalására. Mindeközben felgyorsultak az események: az ügyészség a színháztól egy Viskyról

¹⁸¹ L.: a vádlott Visky Árpád 1983. március 17-ei bukaresti nyilatkozatát. Uo., 31–32 (háttoldal is) f.

¹⁸² L.: Visky Árpád 1983. január 19-ei nyilatkozatát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 69–71. f.

¹⁸³ L.: a vádlott Visky Árpád 1983. március 18-ai bukaresti nyilatkozatát. Uo., 27–28 (háttoldal is) f.

szóló jellemzést kért, Szabó főorvostól pedig egy, a színész mentális állapotát bemutató jelentést.¹⁸⁴

Az Állambiztonsági Osztály Bűnügyi Vizsgálatok Igazgatósága 1983. február 25-én rendelte el a szocialista államrend elleni propagandával megvádolt Visky Árpád elleni eljárás megkezdését. Az ügyvel foglalkozó Valer Gordan alezredes¹⁸⁵ még aznap kiállította a letartóztatási parancsot. Másnap pedig Mihai Ștefănescu hadbíró ezredes, katonai ügyész, az 1982. évi nyilvános rendszerellenes kijelentésekre, etnikai uszításra, a fasizmus (Horthy Miklós) éltetésére hivatkozva, szintén hozzájárult a bűnügyi eljárás lefolytatásához és a vádlott egy hónapra történő előzetes letartóztatásba helyezéséhez, melyet aztán az ítélelethozatalig folyamatosan meghosszabbítottak.¹⁸⁶

A Visky ellen indított eljárás gyorsasága, Bukarestbe szállítása, értelem-szerűen kiváltotta színészkollégái nyugtalanságát is. A válságos időket élő erdélyi magyar színházi élet helyi képviselői szerint őt tették meg bűnbaknak, amiért a sepsiszentgyörgyi intézmény román részleg nélkül működött. A fokozódó nemzetiségi elnyomás miatt, ekkorra a színésztársulat tagjai már nem merték elvállalni a „veszélyesebb” szerepeket. Nem sokkal később a grafikus és scenográfus Baász Imre egy olyan színházi posztert mutatott be, amelyen a színészt fejétől a lábáig gúzsba kötötték, így tiltakozva az erdélyi magyar színházak műsorpolitikai korlátozása ellen.¹⁸⁷

A bukaresti kihallgatások már letartóztatása napján megkezdődtek¹⁸⁸ és az 1982. évi események mellett a múltbeli ügyek is újra előkerültek.¹⁸⁹ A nyomozás egy eladdig ismeretlen – a színész helyzetét tovább nehezítő –, 1982 novemberi verbális incidensre is rábukkant, melyre a sepsiszentgyörgyi Stadion vendéglőben került sor.¹⁹⁰ Ugyanakkor más ügyekben is kérdezték, miután sovén-nacionalista magatartásra utaló adatokat próbáltak megszerezni az író

¹⁸⁴ L.: a vádlott Visky Árpád 1983. március 17-ei bukaresti nyilatkozatát. ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 1. kötet, 33–34 (háttoldal is) f.

¹⁸⁵ Valer Gordan (1932–2006), a Securitate hivatásosa. 1971 és 1988 között az állambiztonság VI. Bűnügyi Vizsgálatok Igazgatóságának kádere. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1988. június 18-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/GORDAN_VALER.pdf> (letöltve: 2020. 10. 26.).

¹⁸⁶ ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 1. kötet, 1–8., 37–39. f.

¹⁸⁷ L.: a Maros Megyei Felügyelőségnek a Kovászna Megyei Felügyelőség 1. belföldi hírszerzési osztályához intézett 1983. augusztus 21-ei átiratát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 117. (háttoldal is) f.

¹⁸⁸ L.: az 1983. február 25-ei, 26-ai, március 1-jei, 5-ei, 7-ei, 17-ei, 24-ei kihallgatási jegyzőkönyvek tartalmát. ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 1. kötet, 20–36. (háttoldal is) f.

¹⁸⁹ L.: Szócs Tibor alezredes 1983. március 10-ei összefoglaló jelentését; Tusa Veronika, Veress Károly, Bokor Zoltán, Völgyesi János március 10-ei nyilatkozatait; továbbá Valkovschi Géza-Zoltán, Wágner Pál és Dobos Imre március 11-ei nyilatkozatait. Uo., 40–43., 45–48. (háttoldal is), 57–67. f.

¹⁹⁰ L.: Mihály András, Mihail-Mircea Zeicu, Gheorghe Jigaru és Ioan Drăgan 1983. március 11-ei nyilatkozatait. Uo., 44. (háttoldal is), 49–54. f.

Osváth Gábor¹⁹¹ és a költő és hangszerkészítő Márkus János¹⁹² esetében is.¹⁹³

1983. március 25-én, a katonai ügyész parancsára, Viskyt átszállították a bukaresti börtönkórház pszichiátriai osztályára, hogy szakbizottság állapítsa meg, ha esetleg betegségben szenved és emiatt nincs tudatában tetteinek. Az anyagát elemezve előkerült Szabó főorvosnak a Kovászna Megyei Ügyészséghez intézett február 21-ei összefoglalója, melyből kiderült, hogy Visky – az 1970-es évek marosvásárhelyi kezelése mellett – 1982–1983 folyamán háromszor is internálták a sepsiszentgyörgyi megyei kórház pszichiátriai osztályára, ahol alkohollal súlyosbított dekompenzált instabil pszichopátiával diagnosztizálták a páciens.¹⁹⁴ A Dr. Paul Mironescu törvényszéki orvostól, Dr. Vasile Sîrbu és Dr. Florica Blaciotti pszichiáterekből álló bizottság április 30-ai szakvéleménye megerősítette a korábbi sepsiszentgyörgyi diagnózist, hozzáfűzve a bűnügyi eljárást lefolytatók számára a leglényegesebbet: a háromgyermekes elvált színész tisztánlátása érintetlen.¹⁹⁵

1983. június 20-án Gordan ezredes ismertette Viskyvel a 4467/1983. sz. bűnügyi dosszié anyagait.¹⁹⁶ A nacionalista vád kivédésére a színész kérte, hogy hallgassák ki tanúként Constantin Codrescut, a brăilai Maria Filotti Nemzeti Színház igazgatóját, továbbá Theodor Mănescut, a bukaresti *Teatrul* folyóirat főszerkesztő-helyettesét, akikkel szakmailag kiválóan együttműködött, de kérését elutasították azzal indokolva, hogy polgári és szakmai magatartásáról a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház munkástanácsa már adott egy részletes és átfogó jellemzést.¹⁹⁷

Másnap, 1983. június 21-én sor került a bűnügyi nyomozás lezárására és az 1980–1982 közötti „bűntettek” anyagát továbbították a katonai ügyésznek. Ștefănescu hadbíró ezredes a június 22-ei vádiratban megalapozottnak látta a BTK 166. cikkelye 1. és 2. pontja által előírt szocialista rend elleni propaganda vádját, megállapított 500 lej nyomozati költséget, majd ítélethozatalra a Kolozsvári Katonai Törvényszék elé küldte az előzetes letartóztatásban raboskodó színészt.¹⁹⁸

¹⁹¹ Osváth Gábor (1939–1991), erdélyi magyar novelláíró, jogtanácsos. Munkásságából L.: Forrás-kötetét: OSVÁTH GÁBOR: *Csigaház. Novellák*, Kriterion, Bukarest, 1977.

¹⁹² Márkus-Barbarossa János (1950–), erdélyi magyar költő, író, hangszerkészítő. 1984-ben Ausztriába disszidált. Munkásságából L.: Márkus-Barbarossa János: *Éjjel a repülőtéren. Válogatott versek, 1974-1999*, Médium Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 1999.

¹⁹³ L.: a vádlott Visky Árpád 1983. április 14-ei bukaresti nyilatkozatát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 2. kötet, 16–17. f.

¹⁹⁴ Visky 1982. január 20. és február 5., 1983. január 7. és 15., továbbá 1983. február 1. és 12. között szerepelt a sepsiszentgyörgyi megyei kórház nyilvántartásában. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 161. f.

¹⁹⁵ ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 1. kötet, 18–19. (háttoldal is) f.

¹⁹⁶ Uo., 68. f.

¹⁹⁷ A négy oldalas datálatlan „jellemezésben” a színházigazgató Sylvester Lajos és a színház munkástanács elnöke, László Károly, alaposan elmagyarázták Visky Árpád színpadon kívüli viselkedésének komplex okait, a lehető legkedvezőbb színben tüntetve fel ugyanakkor szakmai tevékenységét. Uo., 13–16. f.

¹⁹⁸ Uo., 70–73. f.

1983. június 27-én, Ivan Radu hadnagy ezredes, főügyész-helyettes, a Katonai Ügyészségek Igazgatóságától, megküldte Visky Árpád dosszióját a Kolozsvári Katonai Törvényszéknek. Egyszersmind a Büntetőeljárás törvénykönyv 288. cikkelye alapján kérte, hogy a vádlott ügyében, az 1983. július 11-ei tárgyaláson, „idegenben”, a Bukaresti Katonai Törvényszék épületében hozzanak ítéletet.¹⁹⁹

Az 1983. július 11-ei zárt tárgyaláson, a Maniu Traian hadnagy ezredes elnökölte törvényszék bűnösnek találta Visky Árpádot. A 113. számú ítélet a BTK 166. cikkelye 2. bekezdése, továbbá a BTK 41. cikkelye, 2. bekezdése, illetve 42. cikkelye együttes alkalmazásával, a szocialista államrend ellen folytatólagosan elkövetett propaganda miatt 5 év szabadságvesztésről, továbbá a BTK 64. cikkelye „a” és „b” pontjaiban előírt polgári jogok 3 évi felfüggesztéséről rendelkezett. Mindemellett, a Büntetőeljárás törvénykönyv 191. cikkely 1. bekezdése alapján 1500 lej perköltség kifizetésére kötelezte a színészt.²⁰⁰

Bár Visky Árpád élt a 10 napon belüli fellebbezés lehetőségével, az általa választott Vintilă Gheorghiu ügyvéd jogi érvelését²⁰¹ a Valeriu Sitaru hadnagy ezredes elnökölte másodfokú Bukaresti Katonai Törvényszék nem vette figyelembe és az 1983. augusztus 8-ai 253. sz. végzésben, megalapozatlannak minősítve visszautasította ezt, a fellebbezőt pedig 50 lej perköltség kifizetésére kötelezte.²⁰²

1984. január 7-én, a bukaresti börtönparancsnokság, a Büntetés-végrehajtási Igazgatóság 1983. december 28-ai utasítására, átszállította Visky Árpádot – Borbély Ernővel²⁰³ együtt – a nagyenyedi börtönbe.²⁰⁴ A szabadságvesztése alatt „Vișan” fedőnéven megfigyelt színész tevékenysége is módszeresen dokumentálható a bukaresti és a nagyenyedi börtönügyviteli anyagok, intézkedési tervek, zárkaügynök jelentések, továbbá az elfogott családi magánlevelezés alapján.²⁰⁵

Vélhetőleg a nemzetközi tiltakozások is közrejátszódtak abban, hogy a 290/1984. sz. kegyelmi rendelet következtében, 1274 nappal a színész büntetése lejárt előtt, a nagyenyedi börtönparancsnokság 1984. augusztus 23-án kiállította a Kovászna Megyei Felügyelőséghez intézett 17370. számú szabadduló cédulát.²⁰⁶

¹⁹⁹ ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 2. kötet, 1–2, f.

²⁰⁰ Uo., 21–24. (háttoldal is) f.

²⁰¹ L.: az 1983. július 29-én iktatott fellebbezést. ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 3. kötet, 7–9, f.

²⁰² Uo., 11–13 (háttoldal is) f.

²⁰³ Az 1982. november 23-án letartóztatott Borbély Ernő csíkszeredai középiskolai filozófianarról L.: BORBÉLY Ernő: *Academia politică de la Aiud. Deținuți politici în România anilor '80*, ediție îngrijită de BĂTHORY, Dalia – CÂRȘTEA, Andrea, cuvânt înainte de SZŐCS Géza, Editura Polirom, Iași, 2019.

²⁰⁴ L.: Visky Árpád 852/1983. sz. börtöndosszióját. ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 4. kötet, 11–12, f.

²⁰⁵ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 203–217., 227–230., 236–255. f.

²⁰⁶ ACNSAS, Bűnügyi fond, 164. sz. dosszié, 4. kötet, 3. (háttoldal is), 45. f.

Némileg korábban, 1984. augusztus 13-án, a BM Kovászna Megyei Felügyelőségének állambiztonsági főnöke, Aulik Sándor ezredes átiratban fordult a Maros Megyei Felügyelőség 1/B „magyar nacionalistákkal” foglalkozó ügyosztályához, melyben ismertette, hogy az amnesztiát kapott színészt hamarosan szabadon bocsátják. Továbbá, hogy információik alapján Visky elvált feleségéhez Marossárpatakra vagy szüleihez Marosvásárhelyre kíván hazautazni. A kovásznai állambiztonság főnöke kérte, hozzák meg a megfelelő operatív intézkedéseket, és amennyiben tudomásukra jut, hogy Visky Sepsiszentgyörgyre utazik, időben értesítsék őket.²⁰⁷

„Vigu” – Halála és következményei

Az 1984. augusztus 29-én szabaduló Visky először valóban Marosvásárhelyre utazott. Megfigyelése tovább folytatódott miután a Securitate helyi külső utcai figyelést biztosító csapata szűk háromnapos otléte alatt, 1984. augusztus 30. és szeptember 1. között, mindvégig követte.²⁰⁸

1984. szeptember 3-án Visky megjelent a Kovászna megyei bizottság előtt, hogy munkahelyi besorolását tisztázzák. Színészként nem engedték tovább dolgozni és a sepsiszentgyörgyi Autóvillamossági és Villanymotorokat Gyártó Vállalathoz (Întreprinderea de Aparataj Electric Auto și Motoare Electrice, IAME) helyezték ki, ahol szeptember 23-án szakképzetlen munkásként jelentkezett is. 1984 novemberében átigazolt a Király Károly vezette megyyesfalvi konzervgyárba, ahol 10 napot tevékenykedett, majd visszatért előző munkahelyére, Sepsiszentgyörgyre, ahol 1985 júniusáig dolgozott. Ekkor átment a Fa-Fém Szövetkezet játékokat gyártó „Boboc” kisipari részlegéhez. A Vasile Mesaroșiu főhadnagy²⁰⁹ írta 1985. augusztus 19-ei jelentés szerint, az egykori színészt 1984 októberében és 1985 februárjában és áprilisában újabb pszichiátriai kezeléseknél vetették alá, folyamatosan beteg- vagy fizetetlen szabadságon volt, és szabadulása után 60 napnál többet nem dolgozott. Bár eleinte megpróbálta elfogadni, hogy távol került a színpadtól, az idő múlásával egyre inkább annak adott hangot, hogy igazságtalanul ítélték el. „Sosem propagandáztam, sem az állam, sem az ország ellen, de ha nem hagynak békén, akkor szóvá teszem az általuk elkövetett igazságtalanságokat... – állította Visky. Nem igazságos, ahogyan az állam biztonsága és bizonyos intézmények elleni propagandával megvádoltak, olyan szervekkel szemben, amelyek csak rosszat akarnak csinálni az embereknek.”²¹⁰

²⁰⁷ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0086037 sz. dosszié, 2. kötet, 1. f.

²⁰⁸ Uo., 4–6. (háttoldal is) f.

²⁰⁹ Vasile Mesaroșiu (1949–), a Securitate hivatásosa. 1980 és 1986 között a Securitate Kovászna Megyei Felügyelősége 1. belföldi hírszerzési ügyosztályának kádere volt. Századosi rangfokozatban 1986. június 5-én tartalékos állományba került. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/MESAROSIU%20VASILE.pdf> (letöltve: 2020. 10. 28.).

²¹⁰ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 77–78 (háttoldal is), 83–86. f.

A sepsiszentgyörgyi titkosszolgálat – amely 1984. december 14-től a „Vigu” fedőnevű 529. sz. megfigyelési dosszié keretében vizsgálta – tisztában volt Visky folytonos vívódásával, anyagi problémáival, melynek gyakran hangot adott a Securitate adatbázisában is szerepelő barátai – Berger Pál, Józsa Lajos, Baász Imre, Osváth Gábor, Magyar Lajos,²¹¹ Márkó Imre,²¹² Gajzágó Márton,²¹³ Czegő Zoltán, Vánca Árpád,²¹⁴ Gáspár András, Vörös Előd, és mások – előtt. Mostohaapja, Visky Zoltán, 1985 nyarán még Hajdú Győzőnél is közbenjárt, hogy fiát a marosvásárhelyi vagy a sepsiszentgyörgyi színház visszafogadja. Hajdú a későbbiekben – Visky halála után – személyesen terjesztette a hírt, mely szerint a Temesvári Állami Magyar Színház 1986. február 1-jétől alkalmazta volna a színészt.²¹⁵

1986. január 12-én, Fazakas Ferencz és 15 éves fia a sepsiszentgyörgyi őrköi erdőben sétálva 13 óra körül megtalálta Visky Árpád felakasztott holttestét. Szaler József lakásáról értesítették a Milíciát, majd a színhelyen bevárták a kérkező helyszínelőket,²¹⁶ Dormica Victor hadnagy kriminológust, és Nicolae Radui [Ráduly] milicista főtörzsőrmestert, akik 18 óráig biztosították a helyszínt, majd a holttestet a megyei kórház törvényszéki laboratóriumába szállították. A helyszínelők megtalálták Visky néhány soros búcsúlevelét is, melyet a Stadion vendéglő egy sárga papírszalvétájára írt.²¹⁷ A hírzárlat és az illetékesekkel szembeni bizalmatlanság azonban a lakosság körében szinte azonnal elindította az idegenkezűséggel kapcsolatos találgatásokat. Ezt erősítette meg a képzőművész Baász Szigeti Pálma a vele készített 2017. november 9-ei interjúban, akinél a színművész utolsó vacsoráját elfogyasztotta.²¹⁸

²¹¹ Magyar Lajos (1942–2015), erdélyi magyar költő, műfordító, újságíró, politikus. 1968 és 1989 között a sepsiszentgyörgyi *Megeyi Tükör* munkatársa. A második Forrás-nemzedék képviselője. L.: MAGYARI Lajos: *Hétarcú ballada. Versek*, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

²¹² Márkó Imre (1939–2011), erdélyi magyar fogorvos, novellista, színikritikus. L.: MÁRKÓ Imre: *Mályvárözsa a kert sarkában. Szavak a gond nyomában*, Charta, Sepsiszentgyörgy, 2001.

²¹³ Gajzágó Márton (1942–), erdélyi magyar újságíró, köztisztviselő, könyv- és lapkiadó. Róla L.: SIMÓ Erzsébet: *Volt egyszer egy lap, született egy lap, Háromszék*, 26. évf., 2014. december 23., 5. p.

²¹⁴ Vánca Árpád (1942–), politikai elítélt, költő, politikus. Róla L.: DÁVID Gyula (szerk.): *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965*, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2006, 335–336. p.

²¹⁵ L.: az 1985. március 1-jei titkosszolgálati jegyzetet és az 1985. augusztus 13-ai informátori jelentést. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 7. (háttoldal), 79–81., 88–89. f.

²¹⁶ Uo., 57. f.

²¹⁷ L.: Nicolae Radui milicista főtörzsőrmester 1986. január 14-ei jelentését. Uo., 65. (háttoldal is) f.

²¹⁸ Baász Szigeti Pálma közlése. Az interjút Jánosi Csongor készítette Sepsiszentgyörgyön, 2017. november 9-én. Az interjú a COURAGE Registry Oral History Collection tulajdonában található.

Visky 1986. január 15-ei marosvásárhelyi temetésén a puszta részvétel a rendszerellenességgel volt egyenértékű. Tisztában volt ezzel a Securitate is, mely az I. Belső Hírszerzési Igazgatóságtól delegált Nicolae Bică ezredes,²¹⁹ továbbá a Kovászna Megyei Felügyelőségtől kiküldött Petru Paul alezredes²²⁰ által szignózott, a temetés napjára datált – de január 13-ig visszamenőlegesen rendelkező – feladatjegyzékben pontosították a temetést megelőző és lefolyása alatti teendőket. Mozgósították a Maros megyei I/B „magyar nacionalistákkal” foglalkozó ügyosztály és a felügyelőség többi részlegének teljes informátori hálózatát, hogy tudósítsanak a Visky baráti körében folyó beszélgetésekről, ha a temetésre esetleg ellenséges tartalmú felszólalásokkal készülnek, különös figyelmet tanúsítva a művészet és kultúra, sajtó, orvostudomány és felekezetek képviselőinek. A Visky-család sepsiszentgyörgyi telefonbeszélgetéseit értelemszerűen lehallgatták.²²¹ Az operatív technikával is megfigyelt Király Károly, Sütő András és mások esetében, külön felhívták a figyelmet, ha esetleg megpróbálnának külföldi állampolgárokat is meghívni a ceremóniára. Külön figyelmet szenteltek a neuropszichiátriai problémákkal küzdő esetleges résztvevők időbeli elkülönítésének. A marosi református egyház-megye esperesén át figyelmeztetni kívánták a temetést lefolytató Dávid Lajos lelkészt,²²² hogy beszéde szigorúan a vallási ceremóniára korlátozódjon. A marosvásárhelyi Metalotechnikában dolgozó Visky testvér, Ibolya esetében, a temetésre részt venni szándékozó munkatársak számát kellett pontosítani. Biztosítani kellett a temetési ceremónia teljes hangfelvételét. A marosvásárhelyi I/B ügyosztály székhelyén Petru Paul ezredes vezetésével egy négy tisztből álló operatív törzs felállítására került sor, hogy gyorsan kielemezhesék a befolyó információkat és hatékonyan irányíthassák az eseményeket. Kilátásba helyezték, hogy a Kovászna, Hargita és Kolozs Megyei Felügyelőségekkel együttműködve mindent megtesznek a „zavaros elemek” távoltartásáért, illetve a temetésre érkező csoportok figyelőztetéséért. Az operatív törzs kapcsolattartó tisztjének telefonon kellett jelentenie a fejleményeket a Belső Hírszerzési Igazgatóság bukaresti központjának.²²³

²¹⁹ Nicolae Bică (1937–), a Securitate hivatásosa. 1957 és 1988 közötti karriere során többnyire a Belső Hírszerzési Igazgatóság kötelékében szolgált. Ezredesi rangfokozatban tartalékos állományba került 1988. június 18-án. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/BICA%20NICOLAE.pdf> (letöltve: 2020. 10. 28.).

²²⁰ Petru Paul (1938–1987), a Securitate hivatásosa. 1968 és 1986 között a Securitate Kovászna Megyei Felügyelőségén szolgált, majd ezt követően átkerült a külföldi hírszerzés (0110. sz. Katonai Alakulat) szocialista országokkal szembeni kémelhárításához. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/PAUL%20PETRU.pdf> (letöltve: 2020. 10. 28.).

²²¹ L.: az 1986. január 13. és 17. közötti sepsiszentgyörgyi telefonbeszélgetések ártírt anyagait. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0086037 sz. dosszié, 3. kötet, 52–68. f.

²²² Dávid Lajos (1938–), erdélyi református lelkész. Róla L.: NAGY Gábor: *Dávid Lajos*, <http://www.kre.hu/portal/images/eletutinterjuk/David_Lajos_Eletutinterju.pdf> (letöltve: 2020. 12. 30.).

²²³ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0086037 sz. dosszié, 2. kötet, 25–26. (háttoldal is) f.

Mind a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben,²²⁴ mind a Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban intenzíven tárgyalták Visky Árpád halálhírét. Utóbbi helyen a család rövid nekrológot is kifüggesztett. A Securitate jelezte Iuliu Moldovan színházigazgatónak – aki azonnal tudatta Tóth Tamás művészeti igazgatóval²²⁵ és Kárp György párttitkárral²²⁶ –, hogy az intézet nevében mondott beszédre vagy egyéb közösségi részvétnyilvánításra nem kerülhet sor.²²⁷

Az 1986. január 15-én d.u. 15 órakor lefolyt marosvásárhelyi temetés Visky Árpád titkosszolgálati anyagában külön kötetet képez. A „Zoly” fedőnevű 1986. január 14–15. közötti „munkában” részletesen adatolták a történeteket. A 200–250 főre becsült zömében erdélyi magyar értelmiségi részvételével lefolyt ceremónia az ellenállás közösségi szimbóluma lett.²²⁸ Az ismeretlen rendszámú autókat lefényképeztek a sofőrrel együtt, és a fényképanyag tanúsítja az egykori színtársak és a Maros Művészegyüttes tagjai mellett, Király Károly és Sütő András részvételét is.²²⁹ A marosvásárhelyi kollégák részéről Illyés Kinga²³⁰ és Zalányi Gyula,²³¹ a sepsiszentgyörgyi színházról Nászta Katalin²³² búcsúztatta, de a titkosszolgálat sikeresen regisztrálta, átírta, majd románra lefordította Szabó György marosvásárhelyi matematika tanárnak a barátok és színházba járók nevében mondott temetési beszédét is.²³³

Visky Árpád temetésével a Securitate számára a történet nem ért véget, bár 1986. március 26-án Sever Moldovan őrnagy, a megyei állambiztonság

²²⁴ L.: Ștefan Pocan őrnagy 1986. január 14-ei jelentés-jegyzékét. Uo., 27. f.

²²⁵ Tóth Tamás (1936–), erdélyi magyar színész. L.: NÁSZTA Katalin: *A színész műhelye: Tóth Tamás*, <https://aharmadiknaponalegnehezebb.blog.hu/2016/10/29/a_szinesz_muhelye_toth_tamas> (letöltve: 2020. 12. 30.).

²²⁶ Kárp György (1945–), erdélyi magyar színész. A rendszerváltást követő marosvásárhelyi színházigazgatói tevékenységét röviden érinti BODÓ A. Ottó a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetemen megvédett 2011. évi doktori disszertációjában. L.: BODÓ A. Ottó: *A rendszerváltás utáni erdélyi magyar színház*, <http://www.szfe.hu/wp-content/uploads/2016/09/bodoa_otto_dolgozat.pdf>, 44. p., 76. p. (letöltve: 2020. 12. 30.).

²²⁷ L.: Nicolae Grama alezredes 1986. január 14-ei jelentés-jegyzékét. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0086037 sz. dosszié, 2. kötet, 28. (háttoldal is) f.

²²⁸ L.: a Visky Árpád temetéséről készített 1986. január 16-ai titkosszolgálati beszámolót. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 45–46. f.

²²⁹ L.: a 71 darabból álló fényképanyag tartalmát. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0086037 sz. dosszié, 2. kötet, 29–52. f.

²³⁰ Illyés Kinga (1940–2004), erdélyi magyar előadóművész, színésznő, színészpedagógus. Róla L.: MAGYARI Lajos: *A versek Nagyasszonya, Háromszék*, 2004. július 31., 4. p.

²³¹ Zalányi Gyula (1950–), erdélyi magyar színész. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színháznál eltöltött 1977–1988 közötti időszakáról L.: CSIFÓ János: *Megy a magnó... Egy rádiós emlékei*, Garabontzia Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2013, 32. p., 36. p. és 248. p.

²³² Nászta Katalin (1950–), erdélyi magyar színésznő, előadóművész, költő, író. 1973 és 1989 között a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház, majd a Sepsiszentgyörgyi Színház tagja. L.: NÁSZTA Katalin: *Thália erdélyi napszámói*, Tinta Kiadó, Árkos, 2017.

²³³ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0086037 sz. dosszié, 2. kötet, 60–64. (háttoldal is) f.

főnöke,²³⁴ jóváhagyta a „Vigu” fedőnevű megfigyelési dosszié lezárását.²³⁵ Az ezt követően meghozott intézkedések hónapokkal később is folytatódtak,²³⁶ és a telefonlehallgatások mellett,²³⁷ kiterjedtek a család figyelmeztetésére és „pozitív befolyásolására” az elhunyt halála körülményeinek közösségi részletezésekor. Az informátorok terjesztette verzió – „egy alkoholistanak nem lehet más vége” – mellett, a Securitate mintha a saját nyomozását is lefolytatta volna Visky halála okának kiderítéséért.²³⁸

Következtetések helyett

Az erdélyi magyar történelemszociológián belül – bár ez összefoglaló írásokban még nem kapott nyilvánosságot –, fennáll egy olyan tendencia, amely a romániai kommunista rendszer erdélyi magyar baloldali értelmiségijeit ellenállónak mutatja be. Olyanokat, akik a rendszert túlélve, visszatekintéseikben igyekeztek az „utókornak” dolgozni, és saját megítélésük javítását elérni. Korábbi „munkásságukat” úgy mutatták be, mint ellenállást, és hogy hatalmi pozíciókból jobban tudták szolgálni a romániai magyarságot, mintha szembe fordultak volna a hatalmasokkal.²³⁹

1968. június 28-án, Bukarestben, sor került a romániai magyar értelmiség és a legfelső párvezetés találkozójára, ahol a romániai magyarság jogi státuszának és az állami- és pártszervekben való képviselésének rendezése mellett, felmerült a sajátos, kollektív jogokat összefoglaló kisebbségi státútum elkészítése, és a magyar anyanyelvi oktatás helyzetének rendezése is. A kulturális

²³⁴ Sever Moldovan (1940–), a Securitate hivatásosa. Aulik Sándor ezredes utódaként, 1985 és 1989 között a Kovászna megyei állambiztonság vezetője. Alezredesi rangban tartalékos állományba került. L.: <http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/MOLDOVAN%20SEVER.pdf> (letöltve: 2020. 10. 28.).

²³⁵ ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 256. f.

²³⁶ L.: a Kovászna Megyei Felügyelőségnek a BM Állambiztonsági Osztálya I. Belső Hírszerzési Igazgatóságához intézett 1986. február 4-ei és augusztus 26-ai jelentéseit a Visky temetésén résztvevő sepsiszentgyörgyi személyekről, illetve a halálát követő szóbeszédről. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 4–7., 26–29. f.

²³⁷ L.: az 1986. február 25. és október 18. közötti sepsiszentgyörgyi családi telefonbeszélések átírt anyagait. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 7. kötet, 1–23. (háttoldal is) f.

²³⁸ L.: Coloman Utan, Nyeső János, Nagy István és Hideg Vencel milicista szakaszvezető-helyettesek 1986. január 14-ei jelentéseit. ACNSAS, Megfigyelési-adatgyűjtő fond, 0233766 sz. dosszié, 5. kötet, 66–69. f.

²³⁹ L.: az Eurotrans Alapítvány támogatásával, illetve Blos-Jáni Melinda, Fodor János, Miklósi Dénes és Molnár Beáta szakmai közreműködésével megrendezett „*Elmúlt Jelen. A romániai magyarok 1989-90-es rendszerváltása*” című impresszív vándorkiállítás kommunista civil ellenzékiességgel foglalkozó asztalát, <<https://elmultjelen.ro/kiallitas>> (letöltve: 2020. 10. 28.).

jellegű kérések és sérelmek részletezése mellett, ráérezve a lehetőségekre, a felszólalók új folyóiratokat kértek, magyar és német nyelvű tévé és rádióműsorokat, illetve a meglevő újságok mennyiségi és minőségi feljavítását. A nemzetiségek nyelvén történő könyvkiadás kérdése mellett, a kisebbségek számára külön könyvkiadót szorgalmaztak. E tanácskozás pozitív hozadéaként jött létre utólag a Kriterion Könyvkiadó és *A Hét* kulturális közéleti hetilap, valamint emiatt indult be a román tévé magyar és német nyelvű műsora. Az ekkor megnyert és tisztségeket elfogadó romániai magyar elit – ekkor még talán számukra is kevésbé láthatóan – lekötelezettjévé vált a pártvezetésnek, az iránta való lojalitását pedig esetenként akár Magyarország ellenében is – például a Magyar Írószövetség 1968 májusi kerekasztal-vitájának a romániai magyar irodalom kettős kötődését kimondó végkövetkeztetésére negatívan reagálva –, időnként bizonyítania kellett.²⁴⁰

Az 1968-as „kulturális kiegyezés” során ez a generáció, a hatalomgyakorlás részeseiként – lekötelezve – a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején valóban hozzájárultak az erdélyi magyar kulturális élet gazdagításához és élhetőbbé tették a kisebbségi sorsot. Csakhogy, az 1971 júliusi tézisek következtében, a hetvenes évek közepétől ők is csupán megtúrt elemek voltak a bukaresti politikai palettán, akiket, ha meg is hallgattak, a kisebbségi élet javítására vonatkozó javaslataikat már nem fogadták meg. Ettől kezdve, ez a „birtokon belüli” „státuszt” viselő generáció, akik úgymond a hivatalos szabályok szerint tiltakoztak, többnyire úsztak az árral a rendszerváltásig, megkérdőjelezhető tevékenységet végezve, és csak ritkán sikerült nyíltan / nyilvánosan szembefordulni a pártideológiával.

Ennek fényében kell mérlegelni az 1940–1950-es években született generáció tevékenységét, amelynek képviselői az 1980-as évek elején a harmincas-negyvenes éveiben jártak. Ez a generáció, amelynek több tagja a kolozsvári Gaál Gábor Irodalmi Körben, a Diotima Körben, vagy az ún. „Echinox-galaxisban” szocializálódott, és értelemszerűen kapcsolatban állt a „birtokon belüliekkel”, hazatérve a vidéki értelmiségnek is továbbadta tapasztalatait. Tisztában voltak a „státuszt” viselők mozgástere és hajlandósága korlátozott voltával, eszmei elkötelezettségével, életük lényegévé váló állandó kompromisszumkészségükkel, és ezért is léptek tovább a másként gondolkozás ki nyilvánítása különböző formáival.

Nem tartható összegeztethetőnek az, hogy miközben valaki a párt kegyeit élvezve „ellenzékieskedett”, együtt szerepeljen azokkal, akik az iratokkal igazolható meghurcolás után végül emigrálni kényszerültek, vagy itthon túrtek, esetenként az öngyilkosságot választva. A „bőrfoteles” ellenállókat minden bizonnyal meg kell különböztetni azoktól, akiket meghurcoltak másként gondolkozásuk miatt. Külön-külön kell vizsgálni őket, és a kutatónak

²⁴⁰ NOVÁK Csaba Zoltán: *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965–1974*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011, 33–81. p.

el kell fogadnia, ha az ellentmondásos „hős” abszolválása után valaki vitatni fogja meglátása helyességét. Ebben a kontextusban fel kell tenni néhány kérdést: miért olyan fontos a rendszert kiszolgáló és hatalmi pozíciókkal lekötelezett egyéneknek az, hogy 1989 után ellenállóként tekintsenek rájuk? Mert időközben minden lehetséges fórumon elítélték a romániai kommunizmust és működtetőit? Mert ez a recept arra, hogy továbbra is megmaradjon a múltbeli nimbusz, hogy ők valakik voltak és ennek okán most is azok lehetnek? Miért nem elég az (elismerése), hogy jó kommunistaként (akik gyakran hittek az eszmében), pozíciójukból fakadóan (időnként sikeresen) védték a közösséget? Jó kommunistaként és nem ellenállóként. Miért volt/van szükség arra, hogy megszerezzék az „ellenálló” attribútumot az utókortól?